

KÜLMKING JA HUNDID

111. Oli juba juttu (§ 109), et külmkingad pole muud kedagi kui sellised surnud, kes ei pääse ei taevasse ega põrgusse, vaid jäävad siia ilma hulkuma ja kummitelema – nagu erakordsed surnud ikka igasuguste rahvaste usundilises loomingu (Vt. Varonen, Vp 25; Mogk, GM² 36, § 26; Grimm, DM³ II 897; C. S. Burne, The Handbook of Folklore 81–83 jt. jt.). Külmkinga kohta oluline on ettekujutus, et tema vabaneb hulkumisest ja nii ütelda „sureb” õieti alles siis, kui teda hunt murdnud või pikne löönd või hõbekuul taband (vt. § 108 ja 109) – jällegi otse rahvusvaheline motiiv erakordsete surnute puhul. Seda motiivi väljendas juba eelpool (§ 107) tsiteeritud Luce märkus (WhuMm 109), et külmking on surnu hing, kes ei kõlba taevasse ega põrgusse, vaid peab eksima mööda maad, kuni hunt ta murrab, ja hundid olevatki väga maiad selliste magusate suutäite pääle. Wiedemann (LdE 449) seletab, et jumal pole loondki hunti selleks, et hukutada karja, vaid selleks, et hävitada külmkingi, keda hunt ajavat siis ka hoolega taga; enestapja ei saavatki enne rahu, kuni ta on käind läbi hundi kere. Teisal (LdE 425) Wiedemann kirjutab, et kodukäijad ja külmkingad saavat alles siis rahu, kui pikne neid on raband kolm korda ja hundid murdnud kolm korda; nad kardavad nii üht kui teist, ja sellepärast võib peletada külmkinga eemale lihtsalt hüüuga „hundale, hundale”; mõned arvavad veel, et hundid, kes ajavad külmkingi väga himukalt taga, polevatki õiged ega loomulikud hundid, vaid nn. „hundisavist” tehtud; teised ütlevat taas, et just sellepärast külmkingad asuvad meelsaimini Muhu saarel, sest sääl ei olevat hunte (vrld. lisaks Wied., LdE 426: elav inimene sureb otsekohe, kui hunt murrab selle kühnkingana hulkuva hinge – vt. § 108). Järgneva veel muidki sellesisulisi üleskirjutusi. – „Nõiad ei sure mitte üks kord, vaid kolm kord: esimest kord surres surevad nad loomuliku surma, siis saavad neist külm kingad, kes keha poolest inimeste sarnatsed, aga ühejalaga ja labajala asemel tagaspidi seisavad ani jala moodulist jalga kannavad; teine kord kui pikne külmkinga lööb, võib ta oma keha muuta ja mitmel viisil ennast näidata nagu koera, kassi, mullika ja ka mõne metsa looma näol; kolmandamal korral kui hunt ta ära murrab, võib ta alles täieste ära surra; külmking kui ta alles ühe jalaga hüppab, näitab kaugelt, nagu kargaks keegi inimene ühe jala peal (H III 25, 253 (5) < Valjala). „Niisugune kodukäia ehk külmking ei jätta oma tempusi enne järele, kui kõu ta maha lööb ehk hundid ta ära murdvad või kui kedagi teda hõbe kuulidega laseb” (E 27619 < Valjala). Külmkingeks muutuvad enestapjad ja „alles siis saada nad veel põrgu, kui kõu teda üheksa kord löönud ja hunt üheksa kord hammustanud” (H IV 2, 280 (3 C) < Karja). „Et Hunt ikka kodukäija pääle maias on, siis saab sellest kodukäijast, kes seitse korda on hundi sisikonnast läbi käind (= seitse korda hunt ära murdnud), sest saab külmking” (E 42390 < Pöide). Hundid ajavad külmkinga taga (E 25528 < Kihelkonna). „Hundid olnud Jumalast, neid külmking ei sallinud; kokku saades hävitanud hundid teda sinist suitsu järel jättes” (L < Pöide). „Kui hundid külmkinga kätte saand, siis nad murdnud ära, sest saatik kadund see ära” (H III 5, 19 (2) < Valjala).

Juba Holzmayer (Osiliana I 17, 3) teatab, et hundid murravad külmkingi, nõnda et neist jääb järele ainult veel „nattuke kollast paska” maha. Edasi Holzmayer jutustab kohe sääl-

samas, kuis muhulane sõitnud kord kõva külmaga metsa; hundid joosnud järgi; hobune pole jõudnud enam vedada rege, nagu oleks säääl teab mis koorem pääl; säääl mees näind ree jalaste vahel hobusesõnikut ja torgand selle piitsaga ära; kohe hundid tormand purema seda koledasti, regi olnud korruga kerge ja hundid pole tulnud enam järgi; teisel päeval tagasi tulles mees näind ainult veel külmkinga kollast jälge lumel; mõnikord külmking ilmuvat ka teisel kujul (< Muhu – vt. § 112 ja 114). – Järgnegu nüüd muidki lugusid külmkinga ja hundi vahekorra illustreerimiseks. Vt. ka eelpool § 109: „Külmkinga hauda kinni panemine” (kolmekordse hüüuga „hundale!”) ja § 110: „Üks nähtus külmkingast” (kaks „hundi moodi halli” murravad kägina ja kiunumisega külmkinga) .

KÜLMKINGAD VESTLEVAD OMAVAHEL

Kord olid kaks külmkinga ühes koos teed käind. Esimene näind eemal halli mäni kantu, hüidnud: „Ui, hunt!” Teine vastu: „Ei ole hunt, on mäni kânt.” Esimene küsinud: „Kus sa lähed?” Vastus: „Ma lähe Raugile.” Teine küsind: „Kus siis sa lähed?” Vastas: „Ma lähe Mudasile.” Esimene: „See on hea, siis läbeme ühte teed.” in: „Näh, ega me ühte hunti ei karda.” – Seda ma ei tea, kas said senna, kus tahtsid minna. – E 41195 < Karja (vrld. § 113: Vaidlemine kaaslasega).

KÜLMKING RATSA SÕITMAS

Kord ühel hommikul õige vara läind mees vainult hobust tooma, võtnud hobuse kinni, aiand päised hobusele pähe ja hakand kodu poole kõmpima. Va külmking tulnd varsi mehe järele, võtnud hobuse mehe käest, astund hobuse selga ja ka mõni kümmend sülda sörk sõitu edasi minna. Korruga tulnd hundid ja õgind külmkinga nahka. Nõnda sai mees hobuse hõlpsaste külmkinga käest kätte, läks koju, jäi mitte väga raskeste haigeks, aga hobu suri ära. Sest ajast saadik ei tohtind mees enam iialgi nii vara kodund välja minna, kartes jälle külmkingaga kokku juhtumist. – E 41191 < Karja.

VALGE JÄNES JOOKSEB TARRE

Üks kord näinud rehepapp, kuidas valge jännes tulnud kangesti jookstes rehe poole, hunt järele. Rehepapp teinud rutu tare uks lahti ja lasknud jänese tarre jooksta, rabanud siis ukse rutu kinni panna, et hunt järele ei saa. Hunt jäänud ka välla, ja rehepapp hakanud jänest rehes taga otsima, aga jänest ei kuskil. Saanud siis aru kül, et see kellegi õige jänese pole olnud, vaid külmking. – H III 25, 254 (VI I) < Valjala (vt. § 114).

KÜPSETAMISPAHLA NÕUDEV KÜLMKING POEB RATTARUMMU

Kord küpsetanud puuraiuja metsas oma kartuhlid ja kalu. Säääl tulnud üks võeras mees tema juure ja ütelnud: „Sul on tuli ülal, raiu mulle üks kala pahl, ma tahan omal ka ühe

kala küpsetada.” Mees raiunud pahla ja annud tõise kätte. See ütelnud: „See pahl ei kõlba jo sitikad küpsetada, – raiu suurem!” Mees raiunud hea rataste korma veer kali ja toonud selle. Selle võeras ütelnud: „See on veel väike, – raiu suurem!” Nüüd raiunud mees ühe tugeva korma selgpuu ja annud selle võera kätte. Selle peale ütelnud võeras: „See kõlbab. Raiu sellel ots teravaks...”

Aga äkitselt võeras ütelnud: „Kuula, hundid tulevad! Oota, ma lään seia ratta rummu sisse, aga ära näita, et ma siin olen!” Hundid tulnud sinna, nuusutanud kord ümber tule seia ja sinna. Viimaks näidanud mees ratta rummu sisse. Siis ütelnud see ratta rummu seest: „Ei oleks sa mind mitte üles annud, siis oleksin mina sind ennast ära küpsetanud.” Siis pannud mees ratta rummu seest putkama, ja hundid kõik tema järele. – H IV 2, 280 (3 C) < Karja (vt. § 114).

„HUNDID TULEVAD!”

Kord ühel ilusal kevadisel õhtul olnud tüdruk metsas lillesi noppimas. Korraga kuulnud ta enese lähedal kanged kohinad, vaatand senna poole, kust ta kohinad kuulnud, näind suurt valged kogu nagu heina saadu ja tunnud kohe ära, et see külmking olnd. Tüdruk hüidnud: „Hundid tulevad!” – Külmking pannud kohe metsa plagama, nõnda mis karge tükkid keersid jalge alt üles. – E 41190 < Karja (vrld. § 113).

„HUNDALE! HUNDALE!”

Teist kord näind jälle üks inimene, kui külm king kivi aida mööda ellü (s.t. elumaja) poole oli tulnud, teine haga olnud teis pöas (s.t. peos) ja hoidnud huntisi kallalt ära, sest huntisi olnud ka teine liin teelepul haida teda püüdmas. Inimene hüidnud eemalt: „Hundale! hundale! hundale! hundale!” Külm king hüidnud vasta: „Issi kuratile!” Sääl veerend kivi jalla alt, ja kukund aja päält maha, kus huntid teda ka varsi ära söönud. – H III 5, 20 (2) < Valjala (vrld. § 113).

HUNDID KISUVAD KÜLMKINGA SEITSMEKS

Kord maganud mees küines (s.t. küünis). Häkitselt kuulnud ta metsas hoigamist „ai, ai, ai, ai, ai, ai!” ja peale selle kanged puu okste praginad, nõnda kui oleks kange tuul väljas. Selle peale läind mees küini aampalgi peale vaatama, näind: suur must kogu läind puude vahelt läbi, viis hunti järges. Säält veel natuke maad edasi minna tulnd veel metsast külmkingale kaks hunti vastu ja jagand va musta seitsmeks jauks, iga hundile oma jägu. Hommikul läind mees senna kohta, kus hundid külmkinga ära murdsid, ja säält polnd muud näha kui natuke rohelist vahtu. – E 41187 < Karja.

KÜLMKING ÖRRITAB JALGEGA HUNTI

1) Sa 4 (Vt. selle muistendi variantide järjekorda § 114). In Wolde lebte vor 50–60 Jahren im Koksi' schen Dorfe ein gewisser Tüdi Jaak, ein grosser Jäger. Dieser ging an einem mond hellen Winterabend, um den Wölfen aufzulauern, zu seiner Heuscheune, bei welcher er in einer Entfernung von 50 Schritt ein todt es Pferd als Köder hingeworfen hatte. Während er im Heu lag, hörte er auf einmal hinter sich einen grossen Lärm und bemerkte, wie er sich umdrehte, dass ein halbes Dutzend Wölfe einem Külmking nachsetzte, der halb Mensch und halb Katze war und sich eiligst auf den Hahnenbalken (pennid) flüchtete, wo die Heugeräthe aufbewahrt werden. Von hier aus neckte der Külmking die Wölfe, indem er bald den einen, bald den andern Fuss zu den Wölfen hinabstreckte und dabei die Worte sagte: „Irr kuits, ärr kuits, kuits ep sa kumbagid jalga!“ (Irr Hündchen, ärr Hündchen, Hündchen bekommt keinen von den beiden Füssen!). Die Wölfe machten Luftsprünge und schnalzten mit den Zungen nach ihm, wie nach einem Leckerbissen, konnten ihn aber nicht erreichen. Tüdi Jaak erfasst eine Heugabel und schickt sich an, den Külmking herunterzustossen, und die Wölfe, welche seine Absicht verstehen, wedeln mit den Schwänzen und geben ihm durch ein pfeifendes Knurren ihren Beifall zu erkennen. Der bedrohte Geist aber ruft dem Jaak drohend zu: „Kippo kassi, kaela murr!“ (Rühre das Kätzchen nur an, das Genick breche ich dir). Jaak stösst ihn aber doch herunter, und die Wölfe fallen über ihr Opfer her. Dieses lässt noch einen quikenden Ton vernehmen, und nach einem Augenblick ist von dem Külmking nichts mehr zu sehen als ein wenig gelben Koth. – Holzmayer, Osiliana I 18 (5) < Valjala.

2) Sa 5. Üks kord üks mees olnud üksi metsas heinaküünis heina virna pääl. Siis külmking läinud ka senna, hunti kari olnud järges. Külmking saand üles küüni paari pääle ja narind säält huntisi, ööldes: „Hirr, kutsu, härr, kutsu! Hirr, kutsu, härr, kutsu! – saa kumbagid jalga mitte!“ Ise pöörnud vahel mehe poole ja ütlend: „Kui kora nöke (?), siis kaala kääna!“ Mehel olnud heina ang kõrvas, saand selle kätte ja lükand häkist ülalt maha. Külmking ütlend veel: „Oleks ma sest enne teadnud, ma oleks sind amu ära söönud!“ Siis olnud natuke raginad kuulda, ja külmkinga pole kuskil enam olnud, – nattuke valged vahtu jäänud veel maha, ja hundid läinud oma teed metsa tagasi. – H III 5, 19 (2) < Valjala.

3) Sa 6. Ükskord pillutud kellegil talumehel iga öösi heinad küünist välja. Pannud mees kül iga l hommikul heinad küüni tagasi, aga teisel päeval seesama vana laul. Võtnud siis kätte ja lähnud üks öösi asja järele vaatama ja heina pilujat kimbutama. Mees võtnud heina angu kätte ja jäänud küüni valvama. Korraga hakanud hundid väljas huluma ja keegi tulnud jookstes küüni ja karganud üles penni pääle. Hundid ka küüni järele. Mees saanud nüüd aru, et tal külmkingaga tegemist on ja et keegi teine heinu iga öösi küünist välja ei pillu kui see. Sää l silmanud ka külmking mehe ära ja ütelnud: „Kipu, kipu, kaela kääna!“ Mees pole aga külmkinga ähwardusest kedagi hoolinud, vaid sorganud ta hanguga penni päält maha hunte kätte, kus need ta silmapilk nahka pannud. Pole siis pääle selle mehel kordagi enam heinu küünist välja pillutud. – H III 25, 255 (VI 2) < Valjala.

4) Sa 3. Kord ühel mehel aetud heinad küinist välja. Mees pannud pääva heinad küini – öösi aetud jälle välja. Nõnda moodi aetud heinad mittu kord küinist välja. Ühel ööl läind mees vahti pidama, et näha saaks, kes see paha tegija on. Mees pugunud heina virna sisse. Vähe aja pärast kuulnud: üks tulnd krabinal küini aampalgi peale. Mees vaatand: suur must kogu nõnda kui heina saad võtab sülega heinu, viskab maha. Mees tõusnud istu. Külmking kuulnud mehe krabistamist ja hüidnud: „Hiiri, hiiri, kõpu, kõpu, võtan kinni, kaela murra, murde pista!” Mees võtnud tubli kaika, tõukand külmkinga maha otse huntide kätte. Sest aeast ei ole keegi enam heinu küinist välja ajand, ja mehel pole ka muud viga olnud, kui tunnud teise pääva vähe pea valu. – E 41193 < Karja.

5) Sa 2. Korra läinud mees metsa. Jäenud küüne magama. Korruga kuulnud: üks joosnud küüne, hundid järele. Varsti ütelnud keegi ülevalt aampalgi pealt: „Katsu kippu, kaela murrann.” Mees saanud aru, et see külmking olnud. Võtnud hangu, lükanud külmkinga ülevalt maha. Hundid kohe külmkinga kallale. Murdnud külmkinga ära, läinud oma teed. Homiku vaadanud mees: seal kohal, kus külmking huntide kätte sattunud, natuke kasetohtu veel maas. – Eisen, Kkjad 82 < E 25528 < Kihelkonna.

112. Just niisama nagu Eestis nõnda ka Liivis hundid kiusavad ja murravad kümnekingalisi (Pr). Juba Saarimaa kirjutab (Vir 1914, 91), et kümnekingalised olnud õieti inimesi; kui hundid saand neid kätte, siis nad rebind neid tükkeks (Ir). Üldisemalt väidetakse Liivis ometi, et mitte just otsekohe pärishundid, vaid nimelt libahundid on kümnekingaliste verivainlasi: libahundid kisuvad ja söövad kümnekingalisi (Kr, Pr, V), sest et need olnud raas inimmoodu kah (Kr); muud vahet libahundi ja kümnekingalise vahel ei olevatki, kui et kümnekingaline on pisem kui libahunt ja et libahunt kisub ja murrab teda (V). Teatakse isegi, et ka karud murravad kümnekingalisi (Sr). Sellevastu aga jutustetakse teiselt poolt, kuis just kümnekingalised ise kiusand taga karupoegi: ühel karul olnud tammeõõnsuses pojad; kümnekingalised tahtnud saada kätte neid pisikesi poegi; karu teadnud seda ja valvand; siis karuema võtnud sellise pika puu, mis mahtund õõnsusse sisse, ja virutand sellega kümnekingalisile õõnsusse selga, nii et hukand kümnekingalised kui ka oma enda lapsed (Sr 37 = S. 77).

Laskem järgneda nüüd liivi muistendeid (liba-) hundist ja kümnekingalisest, kusjuures olgu veel tähendat, et selliseid muistendeid tuntakse päämiselt ainult Ida-Liivis, kuna Lääne-Liivis külmkinga ja hundi vahekorrast jutustetakse ainult järgmist lugu.

KÜLMKING POEB REELE (S. 74)

Keegi sõitnud talvel reega, hunt tulnud tagant järgi. Siis külmking pugend reele, kuid hunt joosnud järgi ja kiskund selle külmkinga puruks, – külmking niikuinii kiskunuks ka selle inimese puruks. – Ii 20.

KÜMNEKINGALINE ÕRRITAB JALGEGA LIBAHUNTI (S 75)

6 varianti (lvI): 1 Sr 84 – 2 Kr 125, 3 Kr 213 – 4 Pr [15·], 5 Pr 33 – 6 V 13.

- I Aa Asi olnud nii. – Üks peremees niitnud metsas heina. Õhtu tulnud kätte, ja mees mõtelnud, mis ta läheb nüüd koju magama, parem ta jääb magama siiasamma teise heinaküüni (1).
- b Ta pugend küüni pääle üles. Sinna olnud pandud ka üks kannipuu, mees heitnud selle kõrva (1).
- Baa Keegi mees läind õhtul metsa hobuste õitsile ja ronind küüni pääle magama (2).
- ab Kui jutustaja olnud veel poisijõmpsikas, siis ta läind koos teistega õitsile ja ronind küüni pääle magama (3).
- ac Pisike Mikil' läind kolme hobusega – sinise, musta ja kõrviga – ööseks metsa õitsile ja pugend küüni pääle magama (4, 5).
- b Siis olnud metsas veel palju libahunte ja susi (3).
- C Kord üks mees läind mööda teed ja jäänd väsinuks. Jõudnud õhtu. Säalsamas tee veeres olnud heinaküün. Mees pugend sinna küüni magama (6).
- II Aa Ta olnud veel ärkvel (4, 5) ja oodand teisi õitsilisi tulema (5).
- b Sääl korraga ta kuulnud all hirmsat müra ja kära (1, 6) ning mõtelnud endamisi, mis see võiks küll olla (1).
- c Keegi tulnud joostes (2, 6) ~ tšul'kata-tšul'kata läbi jõe (5), ja hobused norsand (5).
- d Siis äkki keegi karand üles küüni pääle (2, 4, 5) otse heinaluugile (1, 6), et mees pole julgend vaadatagi (6).
- ea See olnud üks suur mees, kahe jalaga, suur saba taga ja terve kari hunte all (1).
- eb Üleshüppaja olnud kümnekingaline, keda ajand taga libahundid (2) ~ üks hunt (4) ~ üks libahunt, kes jäänd alla (5, 6).
- B Jutustaja manu ronind üles küüni veerele üks libahunt, kiristand hambaid mis kole ja tahtnud süüa teda peaaegu ära (3).
- III a Ta istund küüni palgil, jalad rippund välja (2), ja ta õrritand jalgega hunte (1) või neid libahunte (2):
- aa Ikka ühe jalaga “kutš ärr!” ja teise jalaga “kutš ärr!” (1).
- ab “Ikši jalgi, toini jalgi, kutš ärr!” (2) (Kümnekingalise sõnu moonutetakse nimelt ja antakse mõista, nagu ei kõneleks ta liivi, vaid mingit muud keelt, kusjuures imiteeritakse “saarlaste” s.t. eesti keelt: üks jalg, teine jalg, kuts ärr!).
- ac Ärr kut'a, ikšne jālga, ärr kut'a, toine jālga!” (5) (Kümnekingalise sõnu moonutetakse nimelt ja antakse mõista, nagu ei kõneleks ta liivi, vaid mingit muud keelt, kusjuures imiteeritakse “saarlaste” s.t. eesti keelt: üks jalg, teine jalg, kuts ärr!).
- ad “Vaata isanda üht jalga, vaata isanda teist jalga!” – nii ta tõstnud ise neid jalgu ja narritelnud all olevat libahunti (6).
- IV a Peremehel olnud hirm, et nüüd ta otsas on (1, 5), ja mõtelnud, mis teha (6) – see kümnekingaline sööb tema ära (2, 6), kui aru saab, et mees on ülal (6).
- b Säalsamas tema kõrval olnud kannipuu (1, 3, 5).
- ca Siis see mees tasa-tasa võtnud selle kannipuu (1, 5), ja nii kui see kümnekingaline

- tõstnud taas jalga (5), säääl mees virutand talle kannipuuga (5) selga (1) ~ rindu (3), nii et see kukkond kohe alla (1, 3, 5) tagurpidi (3).
- cb Mees pugend tasa-tasa kümnekingalise manu (2, 6), virutand talle rusikaga üle selja (6) ja tõugand ta alla (2, 4, 6) hundile kurku (4).
- d Siis see kukkudes karjund veel: “Teadnuksin seda, et sina oled säääl küüni pääl, siis sa küll valmis olnuksid!” (1).
- V a Kohe hundid (1) ~ libahundid (2) karand talle kallale (1) ja kiskund ta puruks (1, 2, 4, 5, 6) nagu kasetohu tšärrks, tšärrks, tšärrks (1) ~ söönd tema ära (2), – mees ülal kuulnud aina veel, kuis all läind ikka nárr-nárr-nárr (6).
- B Kuid hobuseid libahunt pole sugugi puudutand (5).
- VI A Ah sa ilmatu küll, kuipalju jutustaja lugend siis paatreid, las jumal päästku. Ta magand säääl hommikuni välja (3).
- B a Siis poiss ajuga küüni päält maha, hobused kokku ja ratsa koju kui tuul (4, 5).
- b Nõndaviisi poiss olnud õige vara kodus, et peremehel hää meel, ja ta saand võileibagi pääle. Muud läind reht peksma, Mikil’ pannud magama (5).
- VII A a Hommikul jutustaja ronind küünilt maha ja vaadand – säääl, kuhu see libahunt kukkond, olnud vaid tohuhunik (3).
- b Jutustaja läind otsima hobust. Hunt olnud peletand selle kaugele ära. Hobune seisnud, tagumik keerdud vastu suurt puurahnu, kuna kahes kohas maas olnud verd, kuid hobune ise olnud terve, – küllap ta virutand kabjaga hundilt vere (3).
- c Siis jutustaja ratsutand koju. Ja kogu see lugu olevat tõesti tõsi – kes tahab uskuda, see uskugu! (3).
- B a Hommikul küüni ukse all maas pole olnud muud kui kasetohuhunik (6).
- b Siis mees läind rahuga oma teed (6).
- VIIIA Ning nõndaviisi on teada, et libahundid kardavad hunte. Jutustaja arvates libahunt ja kümnekingaline olevat üks ja seesama (1).
- B Nõnda see mees jäänd ellu (2).

KÜMNEKINGALISED PEAVAD PULMA (S. 76)

Kümnekingalised teind oma tütrele pulma. Pruu olnud Vaid-külast, peigmees SIKRÕG-külast. Kuid nad pole teadnud õieti, kus kohal just pidada seda pulma, sest neil olnud hirm libahuntide ette. Siis nad otsustand lõpuks minna Pitrõg-külla Ìvõrt-kangrule (see on üks selline suur kangur säääl).

Nad läind siis ühel ööl kokku ja kaevand valmis selliseid suuri auke, kus nad võiksid pidada pulma. Koopad saand ka üsna ilusad, ja kümnekingalised olnud lustil rõõmsad. Kui toad olnud kõik valmis, siis nad hakand otsima pruutpaarivankrit, leidnud hobuse ribiluid ja teind siis neist vankri. Hobuseiks nad saand jänese ja rebase.

Nii olnud kõik valmis, ja nad sõitnud Ire-külla papi manu. Papp olnud ka juba kokkuräägitud kohas – kuskil kangrutevahelises lohus – ja papil olnud kaasas veel mõni kolm-neli

kümnekingalist lauljaiks. Papp ise olnud säältsemast keegi Ire-küla mees ja ta nimi olnud Indrök.

Kuid libahundid saand kah haisu ninna, et neil kümnekingalisil tulevad sellised „pühad” (s.t. pidu). Kui need kümnekingalised olnud nüüd kõik koos papi man, siis pruut peigmehega joosnud kolm korda vastu päeva ümber pöösaste, – ja sellega nad olnud laulatet. Sääl aga see papp tulnud joostes risti üle kangruvaheliste soonikute ja hüüdnud, et libahundid tulevad neile järgi. Kui nad kuulnud seda, et libahundid tulevad, siis üks tõmmand jänese, teine vankri, kolmas rebase ja joosnud kuis aga igauks suutnud oma tubade manu, mis nad kaevand, pugend puha sinna sisse ja teind kõik augud kinni, et keegi neid ei võiks leida.

Vaevalt nad saand kõik oma augud kinni, sääl olnud ka libahundid juures, käind ümberringi ja ütelnud aina, et nagu oleks kümnekingaliste lõhna – nagu ei oleks kah, nagu oleks kümnekingaliste lõhna – nagu ei oleks kah. Siis libahundid kõneldud kokku, et nad lähevad eemale ja jätavad kaks tükki luurama. Kümnekingalised aga olnud sees nii vait, nii vait, et pole julgend teha raasugi müra. Jänese ja rebase nad söönd pulmaroaks ära.

Jõudnud hommik ja kõigil oluaks aeg minna koju. Siis need kümnekingalised kaevand augu lahti ja üks ronind välja vaatama, kas kedagi pole näha. Pole olnud kedagi, ja juba nad olnud üliroõmsad, et igauks saab oma koju tagasi. Aga niipea kui nad kõik olnud väljas, kohe olnud ka libahundid seljas. Ja siis nad hakand taplema – ükski pole tahtnud jääda alla. Nad tapeldud nii, et nahad läind läbi õhu ja selline müra olnud, et kajand kogu mets.

Kuid kümnekingalised pole olnud nii tugevad kui libahundid. Libahundid kiskund puruks kõik kümnekingalised, mitte ühtki teist pole jäänd neist ellu, kui ainult vana Indrök’u naine, kes tulnud selle tapluse teatega, – see putkand läbi soonikute koju. Libahunte aga surnud ainult üks – see olnud Ire-külast va Kõrkil’ Ans (vt. S. 175), kes pole olnud nii painduv kui teised. – V 200 (Esitet lugu on mõjutand tugevasti nn. võludepeo motiiv (Hexensabbat – vt. S. 156, vrld. Eestiski FFC 25, S. 106): pidutsevad nõiad satuvad huntide kimpu. – Vrld. ka Tööri-tääri ja Ööri-ääri võitlemist hunttega, vt. § 113).

113. Külmkinga tagakiusamine huntide poolt on viimaseks otsustavaks tõenduseks, et külmkingad pole algupäraselt muud kui erakordsete surnute hingi, kes hulguvad mööda ilma. Hunt on ju üldse igasugu kurja vaimu verivainlane, ja kõige enam jutustetakse meil praegu küll ristiusu pailapse kuradi tagakiusamisest huntide poolt (Vt. Eisen, Kkjad 55. – Tuttavaim on hundi loomislugu, kus kuradi tehtud hunt elustub hüüust „hunt, söö kurat ära!” (FFC 25, US. 39). Otse stereotüüpne on väide üle Eesti, et „kurjavaimu kiusavad iseäranis pikne ja hundid” (H II 15, 99 (21) < Kuusalu). Väga iseloomustav on ka arvamine, et jaanipäeva paigu hundil suu on kinni, nii et ta ei saa murda karja, ja et siis vanapagan tarvitand hunte oma sõiduhobuseiks, lasknud ratsa kas või otse karjast läbi, ilma et hundid

tohtinuksid midagi murda, kuna muul ajal aasta ringi hunt on kuradi suurimaks vainlaseks (H II 51, 471 jj. < Rõuge). – Vanapagana kõrval veelgi sagedamini kujutellakse hunti Püha Jüri ratsuna, millest vt. alamal), kuid küllalt on meil kaaluvaid andmeid samuti ka kodukäijate ja üldse igasugu halbade surnute murdmisest, millele lisaks tuleb pidada muidugi veel alatasa meeles, et paljud surnutelood aja ja moe mõjul on siirdund kuradilugudesse, nõnda et kuraditki võime hinnata sageli lihtsalt paha surnu uue nimena.

Esitand eelpool kõik andmed eesti-liivi külmkinga ja hundi vahekorra, puudutagem siis alamal ka hundi ja kodukäija suhet, – ja meie näeme, et sisuliselt ei ole siin vahet olemaski, kuna kogu erinevus avaldub ainult terminoloogias: saarlaste „külmkinga” asendab suurel maal „kodukäija”. – „Hundid vihkavad kodukäijat veel rohkem kui Olevik Postimeest,” ütleb juba Eisen (Kkjad 55) ja jätkab säälsamas, et huntide küüsisist päästab kodukäijaid ainult haud või „nii kõrge koht, kuhu hundid kallale ei ulatanud; niisugune peastmine oli ometi silmakirjaks: hundid ei taganenud paigast, kuhu kodukäija nende eest põgenes, ennem kui kodukäija edasi pidi minema... hundid kodukäijaga nalja ei mõistnud; niipea kui kodukäija nende küüsi puutus, kiskusid nad teise lõhki, nii et ainult natukene sinist suitsu järele jäi; vahel andsid riide tükid ära murtud kodukäijast tunnistust.”

Nagu külmkingade, nii väidetakse ka kodukäijate kohta, et „niisugused surnud olid nii patused, et neid põrgu ka vastu ei võetud, muidu kui hunt pidi neid pärast surma üheksa korda sööma” (EVR XXIV 15–16 < Pühalepa). Eriti just näit. enestapja kohta öeldakse, et see „ei saa enne oma paika, kui veel läbi püha Jüri koera kere pole käind” (H I 4, 401 (4) < Saaremaa). Tehakse isegi vahet hundi ja hundi vahel ning eritellakse kolme liiki hunte: 1) harilikud „metsahundid”, 2) huntteks moondund inimesed ehk „libahundid” ja 3) „toonehundid”, ning need viimast liiki „toone hundid olid valged; nee ei ole inimestele kahju tehnud; nee ölla kanged öld kodu käijaid tagaajama ja neid vähendand” (H III 27, 6 (3) < Lüganuse). Teisal seletatakse, et „kõikide pahade inimeste hinged pidada peale surma ilma ruumi sisse hulkuma saadetama, kus nad elavatele lõpmata tüli ja pahandust sünnitada; nende kautamiseks olla Püha Jüri oma kutsikatega või vaemu huntidega seatud, „kes neid ilma armuta taga kiusab ja hädalisile appi tõttab” (H II 40, 651 (2) < Kuusalu). Ainult kuradi tehtud hundid murdvat lambaid, kuna kurji vaime ja kodukäijaid murdvad hundid lambaid ei puudutavatki, vaid neid toitvat Püha Jüri ja sellepärast kutsutavat neid Püha Jüri kutsikaiks (H II 39, 124 (235) < Koeru). Mis puutub eraldi Pühasse Jürisse, siis tähendab juba Eisen (Kkjad 56), et see motiiv meile venelasilt on lainatud ja „selgesti uuema aja jälgi” osutab (Püha Jüri probleemi jätame siin ligemalt puudutamata, sest see viiks liiaks kaugemale: sisaldab ju näit. Aarne katalogi üksi tervelt 87 varianti kuradi põgenemisest kas või lihtsalt Püha Jüri kutsikate nimetamise või loetelemise puhul, millega kaval Ants hirmutab vanapaganat (FFC 25, Mt. 1150). – Püha Jüri motiivi eod põlvnevad Väike-Aasia ariiaanlaste usulahust ja on rännand meile läbi Balkani ja Venemaa. – Vt. ka Eisen, EM II 14–20 ja Šmits, LM 122–126. – Huvitav on nentida, et Liivis Püha Jüri motiivi pole viljeldud, kuigi see Lätis on hästi tuttav. Tüübiline sellevastu on liivlaste ettekujutus õitsiisast, kelleks on saand huntide murtud poisikene ja kes tapleb ise alatasa huntiga (S.

14 C – vt. § 51, LRU I 04–95). Ja kuna Eestis-Lätis P. Jüri karjatab „metsakoeri”, siis Liivis taas metsapoiss karjatab öiti metsarahva lehmi (S. 22 – vt. § 53, LRU I 102).

Nagu hunt murrab külmkinga, nii et sellest ei jää järele midagi muud kui ainult natukene kollast paska, rohelist või valget vahtu, kasetohtu (vt. § 111), nõndasama ka „kui hunt kodukäija kätte saab, siis sööb ta selle kohe ära, ja ei jää muud järele, kui sinine vesi” (H II 46. 644 (195) < Kadrina) (vrld. Eiseni kirjeldust eelpool: sinist suitsu või riidetükke; vt. ka alamal: siniseid väga sitkeid nahatükke, üksikuid riideosasid, rätte ja räbalaid, müts, viht, sinist suitsu, auru või vett, kollast vedelikku või vahtu; vt. ka § 114) (Vrld. üldtuttavaid kõnekäände „kusi püksis”, „vats valla”, „kõht koliseb”, „püksid täis” jne., mis kirjeldavad inimese füüsilist seisukorda pöörase hirmuafekti või ehmumise mõjul. Vt. Liiviski lhk < 63 ja 179). „Hunta kodukäija kardab kui tuld; juhtuvad need kodukäija jälgede peale, siis sel armu ei ole: hunt ajab taga, nii et enda tihti isegi surnuks jookseb” (H III 23, 513 < Türi). Hundid olevat loodudki selleks, et kääpaid murda (H I l, 432 (14) < Risti).

Asugem nüüd sellejärele jälgima ka üksikuid muistendeid, mis kujutavad kodukäija koledat traagikat hundiga kokkupuutumisel –

KOLIMINE UUDE KOHTA JA SÕNUMISAATMINE NAISELE

(Mõlemad motiivid esinevad ka iseseisvalt ja lahus hundimotiivist või jällegi muis kombinatsioonides, kuid nende ligem jälgimine ei mahu käesolevasse analüüsi. Väga huvitavaid lisateisendeid uude kohta kolimisest vt. näit. E 27301 < Viljandi (tont paneb pastlad taariastjasse likku), E 49858 < Jüri (kodukäija paneb kikääd s.t. kingad kaljaastjasse) jne. Mõnikord kolijaks on vanapagan („Mats Mutikas”), kes paneb pastlad taariastjasse ligunema ja asetseb kolimisel koormal, nii et hobused ei jaksa vedada, kuid sääl jookseb kaks hunti, haaravad mehikese koormalt ja murravad, nii et sinist suitsu ainult järel (Eisen, Teised Vanapagana jutud 33, Nr. 16 < Tõstamaa). – Sõnumisaatmisest kaaslasile vt. § 114, lhk. 127)

1) Vaisjala Kivital (küla ja pere nimi) käind joo ammu aega kodukäijad kolissdamas ja toindid toa pial tempusi tegemas, nõnna et pere rahvas põle änam magada soand. Tbidud, mis õhhda järele jäätud, old ommiku kõik meda põrandad laiali loobitud (visatud) või muidu ä’ä soilgitud ja lieme paead ümber lükatud. Pimedal a’al põle kiegi enam reiale (rehealla, mis elutuaga ühes) tohhdind minna, siis visatud ikka ülevalt mõne aisjaga pähe ja irmutatud iga moodi. Mõnel, kes vahel oma julgust tahhd näidata ja neid pimedas reiale osatama läind, kissgund pikad koindised ja karvased käääd pika küintega silmad lõhhgi. Küll oidsitud kõik ohud ja rohud ää, mis ilmas kiegi targem õpetada tiand, et kodukäijaid ä’ä irmutada, aga nie põle kõssantgi. (Kõige vähemalgi mõedul hirmu tund.) Viimaks läind peremies kõige suurema targa juure abi oitsima. Tark õpetand: „Tie maea teise kohhda ja vii kõik oma aisjad vanast maeast pühapää enne lõunat uude maeasse, siis naad ei ossga enam järel tulla.”

Peremies teintgi uue maea ja kolind pühapää enne lõunat vanast maeast ä'ä, nõnna nagu tark õpetand. Aga ena, eks kailja aissdi ole unussduse pähe maha jäänd! Ohhda, kui peremies kailja tahhd lassda, tuld taal alles unussdus miele ja läind salamahhdi aistjad ä'ä tooma, mõteldes et kodukäijad seda tähele ei pane. Saand ugse ette (kotta), kuuld, üks kolissdand toas. Küsind, kissi on sial? „Mina,” vassdand üks jämeda ialega toast. – „Mis sa tied sial?” – „Oidsin kailja aistjad.” – „Mis sellega akkad tegema?” – „Panen kingad sisse likku.” – „Kus siis akkad minema?” – „Tahan Kivita uude tuppa elama minna, naesed labsed soatsin joo ommiku sinna.” – „Kust sa tied tiatsid?” – „Meda perenaese jäilgi.” – „Kust sa ise tuled?” – „Meda peremehe jäilgi.” – „Jäägu kailja aistja kus sie ja teine!” mõeld peremies ja pand tuhat tulist leikama, ikka rissdi ja räissdi siit kaudu ja sialt kaudu, et jäilgi ä'ä segada, aga kodukäija lipand pailja jalu järele ja karjund ikka: „pia kinni!” ja „pia kinni! ma ei ossga järele tulla!” Eks ole sie kord õnneks uintide joosu aeg old ja suur kari uinta tuld vassda, kes kohe kodukäija kraadi (kuklasse) kinni karand. Sie old isegi kua kõva mies ja akand vassda, üind ise peremehele järele: „Soad koeo, üttele kärnessde Ööri-äärile (naese nimi), et Tööri-tääri (kodukäija nimi) tie pial tõmmatakse!”

Peremies soand ing-puhul (kiirest jookstust lõõtsutades) koeo ja riakind, mis ta vanas toas näind ja kuuld ja mis kodukäija tie pial untide kääs ööld. Eks Ööri-ääri ole kuuld, tõmmand seinast oampailgi väilja ja joost sellega Tööri-täärile appi, – löönd küll ulga uinta maha, aga viimaks old uindid ikka üle ja kissgund mõlemad lõhngi. Sest soadik põle Kivital änam kodukäijaid kuuldud ega nähhdud. – H II 33, 945 (18 a) < Jüri.

2) Nüüd oli ka peremehel aru käes, et tont neid nälga ja vaeseks tahab jätta (Alguses kirjeldetakse pikemalt, kuis tont limpsab herneleeme vaagnalt mitu korda ära ja hakkab pererahvast näljutama). Peremees nägi ette ära, et nad seal talus enam elada ei või. See-pärast hakkas teise taluse elama asuma, mis sest talust mõni verst eemal oli ja tee otse üle soo viis, sest et talve aeg oli. Kui peremees parajaste oma varandust vanast talust ära hakas viima, kuulis häkkiste toas kolinad. Ta küsis: „Kes seal toas kolistab ja mis sa seal teed?” – „Ma panen pastlu likku,” oli vastus. „Kuhu sa nendega lähed?” – „Saluse” (nõnda oli selle uue talu nimi). Nüüd oli peremehel aru käes, et tont ka nendega uude kohta elama tuleb. Aga mis võis ta parata, pidi siiski minema. Sai juba pool teed käidud ja juba keskel sood, kui korruga koorm nenda raskeks läks, et hobune ära väsis, sest tont oli teadmata koorma peale läinud ja koorma nii raskeks teinud. Mees hakanud aga paluma, peaks hundid tulema. Ei saanudki veel neid sõnu õieti välja ütelda, kui juba undid seal olnud. Hunta nähes pannud tont plagama, aga undid kohe järele. Peagi saanud hundid tondi kätte ja murdnud ära. Sinine suits jäenud veel järele.

Mees hakanud jälle minema ja koorm olnud kergem. Jõudnud uude talusse ja rääkind seal, kuidas hundid soo peal tondi ära murdnud. Seda kuuldes karganud tondi naene parsilt maha ja hüidnud: „Siis see oli mo mees!” Tõmbanud parre selga ja jooksnud soo peale hundide kallale, aga hundid murdnud tondi naese ka ära. Pars aga jäenud soo peale püsti ja seista seal praegu alles. – Nii saanud vanaste Salu Juhan tondist lahti. – E 16722 < Tõstamaa.

VAIDLEMINE KAASLASEGA JA PÕGENEMINE HALUPINULE

Ühel sügisesel päeval pöördunud vana Lausa Mart õuues tööl, kus tema ühte juttu umminud kuulnud, ilma et kedagi näha oleks olnud. Ilma mingid paha aimamata teinud vana mees tööd edasi. Juttu umminud valjumaks. Ta vatand uueste ja kuulnud ühte teisega väidelevad: „Ih, Irile!” – „Ah, Ansule!” (Küllap kodukäijad arutavad omavahel, kuhu minna, ja ütlevad vastavaid kohanimedid). Nõnda väideldes tulnud se ummin ika ligemale kuni Lause pere jures olleva mää alla, mida Kalmu mägi kutsutakse. Säälin karjatanud teine tassasest: „Uhi un!” Teine vastu: „Palle un! an Mäni Känn!” (Nähtavasti imiteeritakse siin nimelt võõrapärasest kodukäija keelemurrakut: üks hüüab: „uh, hunt!”, kuna teine vastab: „pole hunt – on männi känd!”) – ja ise tulnud ikka ligemale.

Kui naad üsna ligidale olid jõudnud, karganud kaks hundi kraavist välja. Kodu käjad karjunud nõnda, et hirmus olnud kuulda. Teine tulnud Lausa tallu õue, tahtnud sea lauta pöörduda, kus aga hund talle sabase kini saanud ja maha tõmanud. Õnetuseks aga saanud hund kamistama, mille jures kodu käia mahti saanud ära põgeneda, hunt aga ka järele. Kahe „Nagelase” mägi, säälin jõe, ääres sanud hund kodu käja kätte – kus hirmus kissa olnud. (Teisel päeval Lausa Mart leidnud säälin linased riide nädud.)

Teine (s.t. kodukäija) aga läinud ülles pinu pöörduda, kuhu aga hund järele ei saanud. Kodu käja pilunud halgusid hundile ühte lugu kaela, ni et hundi silmad päris sorinal vett jooksnud. Õnneks aga varisenud hallu pinu (riit) ümber ja ühtlase ka kodu käja, keda hund säälin samas ära kägistanud. Sest aiast saadik ei olle enam säälin pool kodu käjad näha olnud, kuna enemine neid ühte lugu säälin ümber on hulgunud. – EKS 4° 5, 7 (1) < Karja.

„JUREKALE, JUREKALE, MOO, MOO!”

Kord surnud maja peremees ära. Pärast surma hakanud aga kodukäima! Iga kord kui ta tulnud, karjunud ta: „Jurekale (Arvatavasti kodutalu moonutet nimi), jurekale, moo, moo! jurekale, jurekale, moo, moo!” Maja rahvas olnud õige hirmus. Kodukäija kohutanud et hirmus! Kord tulnud teise pere mees kesk ööse senna. Saanud ta aga aja nuka, seal kuulnud ta kodukäijat tulevad, na et maa põrunud, ise laulnud: „Jurekale, jurekale, moo, moo!” Mees jäänud aja nuka seisma, kuulunud, mis nüüd tuleb. Saanud kodukäija värava taha võsadesse, seal karganud hunt välja, kahmanud korra – ja kodukäija olnud kadunud. Ainult sinine suits jäänud järele! Nõnda saanud pere rahvas kohutavast kodukäijast lahti. – E 17408 < Tõstamaa.

HAUAST TÕUSJA SILMAB TOONEHUNTI

Üks kord sõitand üks mees kodu poole. Kõige tee joost üks toone hunt vankri järele. Surnu aiast mööda sõites näeb mees, et ühest hauast keegi tõstab pöörduda ja vahib kahele poole.

Vähe aja järele tõuseb poole kehani hauast ja vahib kahele poole. Kõige viimaks hüppab hoopis hauast lagedalle ja hakkab kõhe mehe poole tulema ja hakkab hobuse nenast kinni. Ninda pea aga kui toone hunti silmas, kes vankri järel jooksis, põikas ta kõhe üle tee metsa poole, toone hunt aga virutand järele. – H III 27, 7 (1) < Lüganuse.

KOOLJA TÜKIB MAADLEMA

Lõpoli küla mees läks kabelist mööda. Hunt tuli nagu koer järele. Mehel hirm. Näeb: kääpa kohal kargleb püsti valgeis riideis koolja, kes sõneleb: „Kuu alla koolja korgõhõ!” Hunt aga jooksis, ajas koolja pakku. – L < P. Voolaine Setust, Onda külast

HUNT PUUKOORMAL KODUKÄIJAT LUURAMAS

Kord lõpenud jälle nimetatud teutegijal (Eelpool kirjeldetakse pikemalt mehe maadlust kodukäijaga kuuvalgel) põletis puud kodust ära ja et neid osta jõudu ei olnud, läinud ta neid mõisa mõtsast ööajal vanahõbeda eest lunastama. Kõik näitanud väga ilusaste korda minema. Juba olnud tubli puukoorem pääl ja hobuse pää kodupoole tulema pöörtud. Korraga näeb mees hunti puukoorma takast ka metsast välja tulemas. Esite mõtleb mees hunti hurjutada; kui aga näeb, et see vaga ja miskit eksidust ei teinud, jätnud mees ka selle nõu järele. Ikka torkinud hunt puukoorma taga, vahest kõrval, vahest ka eel, külapoole. Juba olnud küla nähtaval, aga teutegija imestamiseks ei lahkunud hunt mitte temast ära, vaid tulnud veel tema tagumise puukoorma otsa pääle ja olnud vakka. Juba tulnud mehele hirm hundist pääle, aga pea näinud ta jälle, kudas üks valge kogu tema eel küla tänavas luusinud. Kui mees puukoormaga vastatside saanud, tõusnud jälle tüli, aga hunt karanud teisel silmapilgul ja murdnud valge vaimu (mis muud ei olnud kui kodukäija) ära, nii et sinine suits taga järele üles tõusnud.

Pärastpoole ei nähtud ei mõisateel ega küla teel ega küla hoonete sees valged vaimu inimesi hirmutavad, sest hunt oli puukoormaga salaja nii ligidale saanud, et vaimu elu lõpetada võis. – E 10860 < Põlva.

NELI KÄÄBAST REE JÄREL

Vanasti kui viina kortel veel pool kopikat maksis, tulnud jutustaja isa isa Nigu Jõululauba õhtul Valgeristi kõrtsust. Valgeristi käänu peal tulnud talle neli kääbast (kääpad on mees-terahva moodi olevused, valgeis riideis), kaks kummagi pool rege, ja tahtnud Nigu ära murda. Ta hakanud paluma: „Issa pojuke, Püha vaimuke, aita mind.” – Püha Jüri tulnud oma koertega (hundid) ja kiskund kääpad lõhki. Kääbas teinud veel korra „keaksti”. Nigu pääsenud eluga kodu. – E 51359 < L.-Nigula.

LODJAMEES SÕIDUTAB KÄÄPA ÜLE JÕE

See lugu on sündind Vigalas praeguse Vatti silla kohal. – Kord va lodjamees Ants kuulnud, kuis hilja õhtul (vist südaööl) keegi teinepool jõge hüüdnud kähiseva häälega: „Ants, too lotta! Ants, too lotta!” – Ants võtnud siis lodja lahti ja sõitnud teisele poole. Süld maad kaldast veel eemal, hüpand keegi lodjale ja käskind Antsu tagasi sõita. Ants sõitnud, kuid must kogu olla ka lodjalt maale hüpand enne kalda vastu jõudmist ning jooksnud sealt kohe võsastikku suure raginaga. Mees sidund siis sellepeale lodja kinni ja hakand maja poole minema. Korraga kuulnud jõe pool kanget pahinat. Lähenedes jõele näind – hunt ujund üle jõe. Kaldale jõudes hunt tormand kah võsastikku, millejärele olnud võsas raginat ja müdinat kuulda. Hommikul valges vaatama minnes pole aga muud leitud kui vähe valget vahtu. – L < M. Leesment Märjamaalt.

KODUKÄIJA AJAB RAHA VALVATES HEINAD KÜÜNIST VÄLJA

Enne surma oli keegi isa oma raha posti alla ära peitnud. Poeg, kes järele jäi, ei teadnud midagi sellest varanduse peidupaigast; isa ei olnud enne surma rääkinud, kuhu ta oma varanduse peidab. Pärast seda juhtus aga, et pojalt heinad alati küünist välja aeti, eriti just ööseti. Pojal ei aidanud muu nõu, kui läinud targa käest abi paluma ja nõu küsima. Tark ei teadnud midagi iseäralikku nõu anda ja soovitas mehel öösiti vahti pidada. Viimati läinud poeg ühel öösel vahti pidama, ja kodukäija tulnudki jälle heinu välja ajama. Hoolega kraapinud kodukäija ukse posti ümbruse vabaks ja ajanud heinu küünist välja ja vaadanud hoolega posti all asuvat kotikest. Poeg olnud agar ja lükand kodukäija sedamaid huntidele ohvriks. Pärast oli poeg aru saanud, et kodukäija keegi muu ei olnud kui ta oma isa, kes küüni posti all öösiti oma raha vaatamas käinud ja selleks otstarbeks heinad küünist välja ajanud. – EVR XXXVII 33 < Muhu.

KODUKÄIJA KÕRTSILISTE KOORMAID ÜMBER LÜKKAMAS

Ennevanast juhtunud Paide kihelkonnas, Anna kabeli lähedal kõrtsis olevatele öömajalistele see õnnetus, et nende koormad, mis nad õuue jätnud, ümber lükatud. Talvisel ja suvisel ajal pole sellest just suurt lugu olnud, kuid sügise ja kevade porisese ajaga rikkunud mõnegi mehe koormad ära. Viimaks pole kõrtsimees enam tahtnud kedagi omale öömajale võtta.

Kord tulnud hulk tartlasi soola vooriga Tallinnast ja läinud Tartusse. Nad võtnud nõuuks kõrtsi öömajale jääda. Küll jutustanud kõrtsimees neile selle loo, et seal koormad ümberlükatakse, kuid mehed pole sellest midagi hoolinud, lubanud ise endi koormate eest muret seda. Nad rakendanud hobused lahti, pannud sööma ja läinud ise kõrtsi. Kaks kavalat meest jäänud aga õuue koormate varju ootama, mis tuleb. Jõudnud juba kella üheteistkümne

aeg. Korraga näinud valvajak metsast ühe narus riides mehe tulevat. Kui see veel ligemale tulnud, näinud valvajak, et see tõeste üle loomulik olnud. Ta astunud arvamata pikad sammud, silmad põlenud tulesüside sarnatselt. Ta tulnud koormate juure ning lükanud ühe koorma, millel küll hulk soola pääl olnud, üsna hõlpsast ümber nagu oleks see tühi vanker olnud. Nüüd tulnud koletu mees ka seda vankert ümber lükama, mille varjus varitsejad peidus olnud. Niipea kui ta senna vankri juure astunud, sasinud valvajak temal teine teisest poolt kuuest kinni, lugenud siis ise korra Issameie ära. Küll rabelenud mees lahti, kuid pole saanud. Hambad olnud, nagu valvajak nüüd näinud, temal nagu rehapulgad suus. Mehed vedanud koorma ümber lükkaja kõrtsi. Seal hakkanud temalt küsima, kes tema on ja miks ta niisuguseid tükka teeb. Esteks pole mees sõnagi lausunud, pärast hakkanud aga rääkima, ostnud meestele viina ja palunud, et teda lahti lastaks – olla niisama teekäija nagu nemadgi. Keegi kaval teinud ukse ja iga nelja seina pääle kriidiga ristid, nii pole meest enam tarvis olnud kinni hoidagi. Siis läinud üks nupuga mees teekäijate hulgast ja vilistanud hundid välja. Nüüd tehtud kõrtsi uks lahti – kodukäija läinud kui tuul metsa poole. Korraga tulnud aga hundid. Kodukäija karjatanud veel korra ja olnudgi hundidest puruks kistud. Hommiku läinud mehed seda paika vaatama: pole seal muud olnud kui paar riide kaltsu ja natukene sinist vett. Sest saadik pole seal kõrtsi juures enam koormaid ümberlükatud. – E 16388 < Koeru.

KODUKÄIJA JÄTAB EHMUGA KÄISED PUU OTSA

Porkuni vallas on Naraka küla. Seal külas surnud korra üks vanainimene ära; teda hüütud Sorgu Malleks. Olnd elu ajal ka üks viristi-niristi ja sedaviisi... Hakand pärast surma kodu käima. Hakand ja käind ja käindgi. Käind mitu aega kodu. Külarahvas teab temast palju veidraid lugusi rääkida.

Vahest käind ööseti külas ja lasknud loomad laudast lahti; pererahvas lähvad hommikul õuue – ei loomi enam laudas ühti, loomad ui-ai välja mööda laiali. Kes tegi? Kes muud kui va Sorgu Mall!

Mõnikord hulkund ööseti mööda küla peresid ja hooneid; vahest määgind lamba moodi, vahest mekitand kitse moodi, vahest laulnd kuke moodi ja teind sada imet. Põle mindud enam vaatamagi: mis tast vaadata, eks seda tea, kes neesukesti tempusi teeb, – kes muu kui Sorgu Mall!

Sedasi tembutand ikka, jah, hulga aega. Aga mehikese päevad saand ka korra loetud: hundid pist teise pintslisse. See olnud sedasi. –

Mall olnud jälle külas oma tempusid tegemas. Ena va kriimsilma isandad saanuvad korra teise jälile. Hakand Malle taga ajama. Ei Mallel enam kaht nalja: teind putked kuda aga

jäksand! Mall ikka ees tuhat nelja hundid järele. Saand metsa, jätt' va Mall suure ehmuga käiksed puu oksa maha. Mall joost ühe männi juure ja tahand sinna otsa huntide eest varjule ronida, no põle mehike jõund: hundid olnd jüst kannul, kiskund teise männi all lõhki, enne kui veel ronima saand hakata. – Männi alla jäänd nagu paja põhi Malle märgiks maha. Hundid läind oma teed.

Sest ajast saadik pole keegi Malle enam näind ega kuulnd. Need käiksed aga, mis Mall suure ehmuga puu otsa jättis, need seist seal mitu aastat; keegi põle julend neisse puutuda; igäüks teand, et need Malle käiksed on; kartnuvad, et ei tea, mis siis veel tuleb, kui Malle käikseid hakka puutuma Ei tea, kuhu nad viimaks sealt saand. – E 40794 < Rakvere.

SURNU SILMARÄTT ÕUES MAAS

Kord on rannas üks naine ära surnud ja maha maetud. See on elades nõid ning arst olnud nõiduse vasta. Peale surma hakanud kodukäima, iga ööse kolistanud hoonetes ja kõndinud õues, ühest hoonest teise. Kord on minija näinud, et on õues kõndinud ja lehma lauta läinud, lehm hakanud laudas inisema ja ammuma. Siis tulnud üks kari hunta õue. Kui kodukäija laudast välja tulnud, karanud hundid kodukäija kallale. Kodukäija kiljatanud korra, ja hundid murnud kodukäija ära. See rätik, mis surnu silmade peale pantud, olnud õue peal maas. Minija öölnud: „Põrgu kutsikad kargasid eide kallale ja murdsid eide ära”. Sest ajast saadik ei ole enam kodukäijad olnud. – E 21224 < Kadrina.

RÄTIK JA LÕHKIKISTUD NAISE MÜTS LUMEL

Kuusalu Sigula küla Vanahalli perenaene olnud vanal ajal suur kodukäija. Enamisti iga ööse tulnud ta ja kolanud kõik kohad läbi. Ükski abi ei mõjunud kodukäija vastu.

Korra tulnud üks Järvamaa mees Vanahallilt Kapaku kõrtsi. Kõrtsi minnes kuulnud mees Vanahalli poolt hirmust kisa. Rääkinud lugu kõrtsirahvale. Kõrtsi perenaene läinud kuulama. Tulnud tagasi ja ütelnud: „Las' olla! See on hirmus kisa! Küll homiku vaatame järele, mis seal on!”

Homiku läinud kõrtsi sulane vaatama. Seal ei ole muud olnud kui Vanahalli rätik ja lõhki kistud naese müts. Lumi olnud sülla laiuselt sinine ja jäljed lume peal tunnistanud, nagu oleks seal inimene huntidega heidelnud.

Sest saadik kadunud kodukäija Vanahallilt ära. Püha Jüri oma kutsikatega oli kodukäija teel kätte saanud ja ära murdnud. – Eisen, Kodukäijad 111 (23) < E 3382 < Kuusalu.

NELISILMINE KOER AJAB SURNU HUNTIDE KÄTTE

(Nelisilmise koera motiivi vt. § 94, lhk. 33. – Olgu mainitud, et ka mõni muu kord kodukäija murdmine on kantud hundilt üle koerale, nagu näitab järgmine lugu.

KOERAD KISUVAD KODUKÄIJA LÕHKI

Kodukäia käinud peres tihti kolistamas. Ta olnud enne „tuusia” (nõid). Pole hullust kudagi lahti saanud muidu, kui kaevanud hauast välja ja pannud kummuli puusärki. – Surnud sealsamas külas üks vanamees ära. Kartnud matjad, et see vanamees ka hakkab kodu käima. Sellepärast sõitnud teised surnuga ümber teeääres oleva kivi vasta päeva kolm korda ringi. Küll tulnud vanamees hauast välja ja tahtnud koju minna, kuid hakkanud ümber kivi käima, kuni kuke lauluni, siis aga putkanud hauda tagasi. Viimaks kiskunud koerad teda kivi juures lõhki. Pole muud maha jäänud kui verised kaltsud ja natuke sinist vett. – E 25903 < Kadrina).

Üks kord eland üks tige mees, kes vana õelusega läbi käind. Kord on ka see aeg kätte tulnud, et tema ära surnud nii kui teisedgi surelised. Siis pest naene tema iluste puhtaks, pand puusärki ja viind puusärgiga reie alla ja puusärgi kaane jätt pealt ära ja reie aluse ukse jätt lahti, et siis oleks parem olema surnu järele valvata, sest vanaste said ikka surnud valvatud. Naene ise istund ahju otsa peale oma kolme lapsega ja hakand piibelt lugema, ja nende must koer nelja silmaga, see magand redeli all nurkas. Kui naene lugend, siis näind tema, et mehe pahem käsi kukund rinde pealt ära kõrva. Siis läind naene ja pand käe jälle rinde peale tagasi. Old vähe aega vahet, jälle kukund käsi rinde pealt ära. Naene läind ja pand jälle tagasi, aga juba vähe aja pärast kukund käsi jälle rinde pealt kõrva. Siis ei ole naene enam läind teda tagasi panema ja lugend piibelt edasi. Aga nüüd tõust mees puusärgist ülesse ja taht redelid mööda ahju peale naise kallale minna, aga koer, kes redeli all magand, haarand mehe otsast kinni ja viind õue. Ja enne ei ole koer tagasi tulnd kui üheksa päeva pärast – siis tulnd kodu ja siis olnd koeral käpad kõik ära kulund, aga mees jäändki kadunuks, ei ole enam tagasi tulnud. Naine arvand, et koer viis tema metsa huntide kätte, ja hundid tõmmasid tema vist lõhki. Sest hundid peavad väga kodukäijate peale maiad olema. – E 30352 < Kose.

Kodukäija hirm hundi vastu on isegi niivõrd suur, et juba paljas hüüd „hundid tulevad!” või tema äravandumine „hundale, hundale!” või tema siunamine „hundi söömaajaks” peletab kohe kodukäija plehku (Eisen, Kkjad 56 ja EM I 56. Vt. ka H III 3, 292 (6) < Tallinna: „undale, undale!”) – just niisama nagu külmingagi (vt. § 111). Küll katsub kodukäija veel otsekui paralüseerida enda äralubamist hundile sellega, et ta siunab hüüdjale vastu „ise hundile!” kuid säälsamas ongi juba hundid platsis teda murdmas. Kuna edasi kodukäijaid murdvaid hunte peetakse püha Jüri kutsikaiks, nagu eelpool mainitud, siis on kergesti võimalik ülekanne, et kaitseabinõuna kodukäija vastu mõjub juba ka hüüd „Püha Jüri, Püha Jüri!": „selle hüüdmise peale jooksvad hundid kohe platsi, kui kaugel nad ka kodu-

käijast muidu olivad” (Eisen, Kkjad 56). Ning nagu hundiga teel kokku puutudes palutakse teed pooleks, nõnda päästab lõpuks ka öösi vastutuleva kodukäija küüsisist ütlus: „Külamees, tee pooleks!” – siis kodukäija läheb kõrva (H III 19, 783 (80) < Viljandi).

SAJATAMINE „HUNDALE!”

1) Ennemuiste elanud üks noormees. Ena sel tulnud liisu aeg ligidale. Ei mehike ole tahand nalil-taval soldatiks hakata. Sellepärast siis teinud putked Soome. Läind Soome liisu hirmu pärast ja võtnud seal Soome naese; naese nimi olnud Liisu. See naene olnud ennemalt nõid. Mees saanud Soomes naesega kolm poegagi. Poegade nimed olnud: Mikker, Makker ja Kreps. Nüüd mees mõtlema, et „vaja vahest ka kodumaa poole minna,” et „kes mind nüüd enam soldatiks paneb.” Võtnud naese ja pojad ja tulndki kodumaale tagasi. Jäänud Kadrina kihelkonda Udriki ligidale ühe peremehe juure vabadikuks. Meest hakatud Koll-Andreseks hüüdma.

No ena Soome Liisu surnud siin mail ära. Tehtud matused ja Liisu viidud Kadrinasse matta. Aga küll on see va Liisu ränk olnud: hobused vedanud teist nii et vahtus; Udriki mõisa kohas jäänud hobused väsimuse pärast kohe seisma. Heakene küll, saadud ikke Kadrinasse ja maetud see va Liisu sinna maha. Muidu asi küps, aga eks va pergli Liisu ole hakanud kodu käima! Udriki väljal olnud üks Vene mees mõisa loomadega õitsis; see näind, kuda Liisu süda öösel ikka koju poole läind – ikka ihkakhadi, ihkakhadi, nii et valged surnu riided aina hilpunud seljas, ise naernud ühtelugu koledaste.

See peremees, kelle juures Liisu mees vabadikus oli, hakanud parajaste linna minema. Kas nalitu maa Udrikist linna! vaja ju süda öösel minema hakata. Olnud hobune ju rakkes õues, mees ise läinud veel toast kindaid tooma. Tuleb õuue tagasi ja oh seda veidrat lugu: hobune vankri ees tagurpidi! Kelle tegu? Kelle muu kui Liisu. Haganikus audunud ani poegi; see rippunud nokka pidi. Lakas kuulunud kolinat. Peremees hakanud järele vaatama, kes kolistab. Va Liisu olnud parajaste haganikus ja pistnud sõrmed seinä vahelt välja. Peremees seda nähes hüüdma, et: „Hun’dale, hun’dale!” Liisu vasta, et: „Sa ise hun’dale.”

Mis head nüüd ette võtta? – Seal lähidal elanud üks nõid. Peremees läinud selle järele. See tulnud ja loopinud ree peale linaseemneid; neid kodukäija ei salli. Leenu hakanud Kadri-nasse tagasi minema; leidnud tee pealt linaseemneid. Hakanud neid üles korjama ja ära lugema. Saand need ülesse ja läind oma teed. Pole sest ajast saadik enam kodu nägu näidanud. – E 41017 < Rakvere.

2) Vana ema surnud ära, hakanud aga pärast surma varsti kodu käima. Päeva mänginud ta kassi näol laste hulgas, aga ööse teinud ta tükka. Teinud müra ja kära, et teised tuas enam pole magada saanud. Talve, külmal ajal avanud ööse tua ukse, nii et külma tuppä tulnud; sui palava ajaga pannud jälle ukse kinni. Kui tuli tuas põlenud, ei teinud kodukäija midagi.

Toodud kukk ja pandud ööseks redeli pulgale magama. Selle peale ei tulnud kodukäija enam mitmel ööl. Ühel kangesti külmal ööl ilmunud ta aga uuesti.

Tuas olijad maganud rahulikult pimedas tuas. Kodukäija tulnud tuppa, jätnud ukse lahti ja hakanud ise redelit mööda ahju peale ronima. Kukk näinud kodukäijat kuuvalgel. Teinud kurrurr! Kohe kukunud kodukäija poolest redelist tagasi. Hakanud uuesti ülesse ronime. Jälle seesama palk. Nüüd aga võtnud kodukäija kuke kõrist kinni, et enam kuristada ei saaks, ja roninud siis ahju peale.

Ahju peal võtnud kodukäija kerise kivi ja visanud sellega oma õde. Õde maganud nurgas. Pimedas ei trehvanud kodukäija ometi. Kivi mürtsatas vastu seinu. Magaja härganud kohe ülesse. Saanud sedamaid aru, kust kivi tulnud. Panud tule põlema, läinud ahju peale, koputanud pahema jala kannaga kolm korda vastu ahju lage ja ütelnud: „Hundile, hundile, va häbemata!”

Kodukäija visanud hundile lubaja ahju pealt maha. Ise aga tormanud nagu aur uksest välja. Jooksnud väljale, kust varsti huntide hulgemist kuulnud.

Selle peale ei nähtud enam kodukäijat. – Eisen, Kolmas Rahva-raamat 38 (14) < E 7968 < Tapa.

3) Paar klm. Saue vallamajast, Kaaga endise kõrtsi lähedal on Pärnu maanteel Linnumägi (vanem ja algupärasem nimi Kaaga mägi). – Kodukäija tulnud Linnumäest alla teekäijale vastu. Valge lina olnud ümber. Teekäija ütlenud: „Untale!” (hundile). Kohe karand hundid metsast välja, kodukäija kallale. See kähisend veel: „Isi, isi !” Püksi ja vesti tüki olnud kaua aega veel maas Linnumäe all. – EVR XXXVII 12 < Keila.

4) Teine kord tulnud üks mees jõulu laubäva õhtul Nõva mõisa kõrtsust kodu. Kõrtsi pere-naene keelanud teda küll, aga tema ei ole sest kuulnud vaid ütelnud: „Olgu küll kääpaid nii palju kui tahab, sest mina küll ei kuula!” – Sell ajal oli veel igas külas kõrts, 7 tüki oli neid aga valdas, mis päris kõrtsid olid, ise veel küla peretes müüdi viina. Sest ka meie julge mees looti, et kui natuke maad läin, tuleb jälle kõrts, sealt võtan jälle julgust. Aga kahju, esimene jaam oli pitk tee, kuus versta vahet enne kui verke kõrtsi sai. Selle vahe peal on aga kõik üks suur ja higav metsa tee, kus ka kuultsad kääpad sees elustasivad. Sealt metsast läbi tulles akas mees kartma. Koraga tundis tema, et temale visati otsekui üks nael umalaid selga kohinal. Ikka suuremaks läks mihe kaem: igati moodi näitas tont ennast. Viimaks suure vaevaga sai tema üle rootsi rist tee. Siis ütles tema: „hundale, hundale!” Korruga olid hundid seal ja sõivad kääpa ära. – Aga enne ei tohi mitte seda sõnu ütelda, kui üle rist tee saad, muidu söövad kääpad elusalt või viivad ära; aga üle rist tee ei saada kääpad mitte. – H I 1, 432 (14) < Risti.

5) Ükskord õhtu videviku ajal läinud üks mees teolt kodu. Järsku näeb mees, et tema ees, valge linade sisse mähitud, kodukäija tuliselt ühe talu poole lippab. Mees hõiskab kohe

kõvasti: „Hundale, hundale!” Kodukäija hakkab tulisamine edasi lipama ja sätsistab peenikese häälega: „Itsi hundale, itsi (ise) hundale!”

Kuid korraga sahisenud lähedal olev leppik ja mitu hunti karganud hirmsa kiirusega sealt välja kodukäija kallale. Kodukäija huiskanud korra veel heledaste ja langenud nagu naru huntide teravate hammaste vahel kokku.

Kui mees hommiku teole läinud, astunud ta teelt natuke kõrvale, sinna kohta, kus hundid kodukäija õhtul nahka pannud. Mees ei ole sealt enam muud leidnud, kui hulk siniseid – väga sikeid – naha tükka. — E 29156 < Kullamaa.

6) Kord sõitnud üks peremees kevadisel ööl rannast räime koormaga kodu poole. Metsa vahelt läbi sõites ilmunud mäe rinnakult üks valges riides inimese kogu mehe poole ja viimaks nii vankre ligidale tulnud, et ta oma kondilise käega vankre redeli puust kinni hakanud. – Hirmuga näinud peremees, et see kääbas just tema kahe aasta eest ära surnud naese nägu ja mooduline olnud. Kääbas jooksnud hüpates ja tantsides vankre kõrval, kuna ise seal juures laulnud: „Silku, soola, silku soolama.” Mees aga sosistanud hirmu pärast lõgisevail hammastel: „Hundale, hundale!” Järsku karganud ka metsast suur hunt välja ja murdnud kääpa ära, millest muud ei ole üle jäenud kui natuke sinist auuru. Nüüd sõitnud mees julgeste kodu. – E 29198 < Kullamaa.

7) Ühe mehe kuri naene surnud ära, aga surmaga ei lõpenud ta meest piinamast. Iga ööse käinud ta kodu ja teinud praginad ja visanud maja asju siia ja senna. Iseäranis visanud ta toa pealt rihale loomade peale asja kolakud. Üks kord läinud mees jälle rihale loomadele appi, häkiste pörkanud ta ühe valge inimese vastu. Selle üle ehmatades jooksnud mees naabride juure ja rääkinud oma asja lugu. Naabri naene olnud ometi nii tark ja ütelnud: „Kui ta jälle tuleb, siis hüüa: hundale, hundale!” Teine kord hüüdnud ka mees nõnda. Kohe tulnud hunt ja tarinud kodukäia peast kinni ja söönud ära, nii et natuke sinist suitsu jäänud aga järel. – E 24620 < L.-Nigula.

8) Bei Piersal (= Piirsalu) sah ein Knabe eine weisse Gestalt auf dem Wege daher schweben, hüpfend wie eine Elster. Er verbarg sich im Gebüsch und rief: „Hundal! (dem Wolfe!)”. Die Gestalt antwortete: „Gehe selbst zum Wolfe (Minne issi hundal!)” – Gleich nachher kamen zwei Wölfe gerannt, eilten dem Gespenste nach und erhaschten es an einem Hügel. Am andern Morgen fand man an der Stelle einige Lumpen und etwas gelben Schleim. – Russwurm, Sagen aus Hapsal, Wiek, Oesel und Runö 122 (125 B) < Vormsi eestlasilt.

9) Suuremaal käinud mees kodu. Naine kaebanud teisile. Teised õpetand, et saada mõni mees metsa puu otsa. Üks mees läinud. Kodukäija tulnud ja ise ütelnud: „Otlepa, votlepa, otlepa, votlepa, otlepa, votlepa.” Mees hüüdnud: „Hundal, hundal, vanake!” Kodukäija vastu puu otsas olijale: „Idi, idi hundas!” Nii ütelnud mees kolm korda ja kodukäija vastanud talle ikka samuti. Viimane kord pole kodukäija enam midagi öelda saanud. Hundid tulnud

ja murdnud kodukäija kohe ära, ja naine saanud niiviisi kodukäijast lahti. – EVR XXIV 17 < Pühalepa.

10) Ühel sügisel õhtul hilja läinud mees kiriku kõrtsist koju poole. Surnuaiast mööda minnes näinud valge inimese kogu enese ees. Ligemale minnes saanud aru, et see hiljuti surnud kõrtsinaene olnud.

Mehel käinud hirmu värin üle keha, ei teadnud, kas edasi minna või ümber pöörda. Viimaks astunud edasi. Ei kogu liigu paigastki. Mees võtnud aia seest teiva ja ütelnud: „Kui sa hundi söömaaeg eest ära ei lähe, löön ma sind maha!”

Mees astunud ligemale. Korraga karanud kogu mehele kaela, pigistanud meest mis hirmus ja ütelnud ise: „See sulle selle eest, et sa oma kõrtsi rehnungi ära ei maksnud ja mind pealegi haua põhja kirusid. Nüüd maksan sulle rehnungi eest, teine kord aga kirumise eest!”

Mees oli õhtul rehnungi peale võtnud ja ütelnud: „Endine kõrtsinaene kurivaim ei annud tilkagi muidu kui talle joonelt ära ei maksnud. Ma ei soovi talle hauaski rahu!”

Mehel kippunud hing kinni ju jäema. Viimaks lasknud kodukäija ometi mehe lahti ja ütelnud surnuaia poole minnes: „Teine kord teen paremini, kui sa mind veel korra kirud!”

Mees saanud õnnega koju. Läinud aga teisel õhtul jälle kõrtsi. Rääkinud kõrtsis eilist juhtumist ja ütelnud: „Kui ta korra veel mu ette juhtub, murran ma ta kaela, niisama nagu ta minul eile õhtu murdis!”

Kõrtsi ukсед pandud kinni. Igaüks hakanud koju poole minema. Mees läinud üksipäini koju poole, võtnud aga kõrtsi eest tubli kaika piosse. Juba kodukäija vana koha peal.

Mees ei julgenud enam sammugi edasi minna. Eilne õhtune pigistamine tulnud meelde.

Kodukäija tulnud kange mühinaga mehe selja taha, tõmmanud mehe käest kaika, murdnud katki, ütelnud: „Nüüd teen sinuga niisama nagu kaikaga!” ja karanud mehe õlade peale. Mehele tulnud viimne kitsas kätte.

Suures valus ütelnud mees viimati: „Hoidku Jumal niisuguse pigistamise eest, ära võtab hinge!” kohe karanud kodukäija seljast maha ja läinud eemale.

Mees seda nähes ütlema: „Oh sa hundi söömaaeg, küll pigistas kõvasti!”

Kodukäija ütelnud seda kuuldes: „Ise oled hundi söömaaeg!” ja läinud metsa poole.

Mees vaadanud tagasi. Näinud, et kodukäija õige viledasti metsa joosnud, kodukäija järel aga hall koer (vist hunt).

Mees ei tohtinud sell õhtul enam koju minna. Läänud kõrtsi juurde tagasi. Teisel hommikul koju minnes vaadanud mees seda kohta, kus ta kodukäija küüsis olnud. See koht olnud tükati nagu tulest ära kõrvetatud.

Sest saadik jätnud mees kõrtsikäimise järele. Ei näinud ka enam iialgi kodukäijat. – Eisen, Kodukäijad 101 (12) < P.-Jaagupi.

11) Audru ja Võllu tee arudel olnud väike maja, mille peremees Põldotsa Toomas pärast surma hakanud ümber hulkuma. Veernud mööda kraavi nagu suur vilja kott, mõnikord kõndinud kui inimene, aga kedagi pole ligi lasknud. Mehed näind teda ja hüüdnud: „Hundale, hundale!” Kodukäija karjund küll vastu, et: „Isi, isi!” Kuid juba olnud hundid säääl ja murdnud kodukäija ära. – EVR V 25 < P.-Jaagupi.

12) Ennemuiste käinud üks mees veskil. Ta jäänud väga pimedaks, jõudnud metsa vahele. Temale tulnud suur mees vankrile, et hobune ei ole jõudnud vedada. Ennemuiste vaimud kartnud hunti, peremees hüüdnud „hundale, hundale!” ja mees teinud hirmust häält ja jooksnud metsa. Teinepäev on peremees käinud seal kohal vaatamas, – seal maas olnud sini vesi ja hundi jäljed. – E 55272 < Vändra, Kärü.

13) Enne murdnud hundid kodukäijaid. Kui neid „huntadele” ajada, siis ütlevad vahest vastu: „Ise huntale, ise huntale”. Kuid hundid tulid ja murdsid ta ikkagi ära.

Kord murdnud hundid ära kodukäijad jõe peal. Jääle jäänud ainult sinist vett ja üks riide tükk.

Kord jällegi Kalmaru pool, kus vana matmise koht, näinud keegi mees ööse, et sealt keegi mees üles tõusnud ja tema ees „kapati-kapati” nagu tuul minema jooksnud. Mees hüüdnud: „Huntale, huntale!” Ja hundid murdnud kodukäija ära.

Seal samas kohas nähtud ajuti sääreluid otsast verist vahtu välja ajama. – EVR XIV 38 < Vändra.

14) Kord hakkanud üks vana peremees kodu käima. Ta käinud iga ööse kodus, müranud ja kolanud, nii et ükski ei julgenud majas elada.

Kord jäänud üks selle talu mees õhtu veel hildaks kodust ära. Kui ta kodu tulnud, tulnud temale kodukäija tee peal vastu, vana viht kaenlas ja nohisenu hirmsaste. Tükkinud ikka mehele ligemale. Mees aga hoidnud ennast kuu poole. Korraga ütelnud mees: „Hundile!” Kodukäija vastu: „Iti hundile!” Selle peale tulnud kaks hunti metsast välja ja kiskunud kodukäija lõhki. Mees vaadanud pärast – ainult viht olnud veel järele jäänud. Sest saadik olnud see maja kodukäijast prii. – E 12746 < Pärnu

15) Loobra külas on ühe vana tüdrukul ja vana piibel olnud ja ka teistel palju kurja teind ja sajalalgsid selga pand ja lehma piima rikkund ja rabandust teind ja palju ändasi käia

lasknud (Järgneb lugu, kuis sulane söönd pisuhänna pudru ja asemele kakand (FFC 25, S. 53)).

Kui tüdruk küll kurja teind ja vahel hundiks käind, surnud vana tüdruk ära ja hakkand kodu käima. Ta käind tuas ja kolistand ja näund, ja kui küsind: kessi on? ütlend: Ann. Sest Ann olnud ta nimi. Ta käind ka Lebavere külas Loobra mõisast läbi. Karja tüdrukud aetud alti kella 11-ne aeg põhku toomas rehe juurest. Aga Ann käind ilpates mööda, ja tüdrukud ei julge enam minna ja kaebavad valitsejale. See olnud jälle kaval mees ja tulnud vaatama ühes, kas tüdrukud tõtt räägivad, ja luband tüdrukuid peksta, kui vale olema. Ootand, jo kell löönd 11 ära – ei tule, ja valitseja saand juba kurjaks. Kui järsku läinud Lebavere poole. Valitseja küsind: „Noh, Ann, kus sa siis lähed?” – „Edasi, ikka edasi,” ütlend Ann. Kui ju metsa ääre jõudnud, õigand valitseja: „Hundale!” Vana Ann kilgand kord ja hundid tõmmand ta lõhki ja praegu õigatakse see tükk metsa Anne kaasikuks. – E 13800 < Pilistvere, Kõo.

16) Palal Linnumetsan eläs nõid. Kui ära suri, siis tuli peris ilmsi kodu. Tuli põlenud ees ja punane vasik joosnud läbi tule. Kodu lasnud elajad lahti ja lambad aedikust vällä. Mintud targale. Tark ütelnud: „Õelge talle: undale, undale! siis kaub ära.” Tullud jälle töönekord, istunud aiateibas. Tõõsed õiganud: „Undale, undale!” Kodukäija ütelnud vastu: „Isi, isi!” – EVR XXXIV 194 < Kursi.

17) Jutustanud vanaema näind, kui kodukäija närinud sigade künade kallal. Valged riided olnuvad sellas. Akkatud urjutama: undale, undale! Siis läind ära. Kord istunud surnu tee ääres kivi ots ja nutnud: „Uuu... uuuu ... tütrele tahass.” Suur vesi oli ees. Ei saand üle minna. – EVR XXXIV 235 < Kursi.

18) Hundid süüa kättesaamise korral vaimu ära, nii et järgi jääda ainult vähe vahtu, vahel ka paska. Kui inimesed kohtavad kääbuseid jne., hõigatakse „hundale, hundale!” selleks, et hunti kutsuda ja see vaimu ära sööks.

Kord mees tulnud õhtul kõrtsist. Metsa vahel seltsinud temaga imelik vari. Mees karjund, lüües vastu rinda: „Olen ristitud, olen ristitud! käi pörgusse! hundale, hundale!” Jumalat paludes kogu tee jõudnud viimati tervelt koju. – L < M. Leesment Märjamaalt.

„PÜHA JÜRI, TULE APPI!”

Harju-Jaani Uue kõrtsi peremees surnud vanal ajal ära ja hakanud pärast surma iga ööse kodu käima. Laps maganud pärast isa surma isa asemel emaga ühes koos. Kodukäija aga tõstnud iga ööse lapse ema juurest ära oma asemele ja heitnud ise sinna, ilma et naene oleks näinud. Laps ometi näinud kodukäijat selgesti. Keegi õpetanud lapsele: „Kui isa jälle tuleb, hüüa „Püha Jürid” appi!” Järgmisel ööl tulnud kodukäija jälle last süngist võtma. Laps kohe karjuma: „Püha Jüri, tule appi! Püha Jüri, tule appi!” Selle peale kuulnud tua

nurgas nagu kukumist ja peale selle natukene kabinat ukse ees. Sest saadik kadunud kodukäija ära. Püha Jüri oma huntidega oli teise vist ära murdnud. – Eisen, Kodukäijad 111 (24) < Kuusalu.

114. Eelpool (lhk. 91) üteldi juba, et paljusid surnutelugudest tuntakse praegu harilikumalt kuradilugudena, – kurat on võtnud üle surnute motiive. Isegi terved mõisted, mis on lähtunud algupäraselt küll surnuist, nagu näit. tont, koll jt., on siirdunud ajaga ikka enam ja enam kuradi piirkonda ja soodustand sellega veelgi rohkem sisulist seginemist. Samasugust surnu ja kuradi mõistete segiajamist näeme ka hundilugude puhul. – Saaremaal jookseb küll külming valge jänese kujul hundi eest tarre (vt. § 111), kuid üle Eesti teame väga palju vastavaid muistendeid just kuradi samasugusest pakkupõgenemisest igasugu looma kujul, kusjuures tagaajajaks on harilikumalt pikne (vt. Liiviski § 30, LRU I 53). Niisama külming põgeneb kord huntide eest rattarummu ja mees näitab huntete tema peiduurgast (vt. § 111), – üldisemalt aga mees näitab vastavalt just kuradi redupaika. Nagu külminga ja kodukäijat siunatakse „hundale!”, niisama peletetakse kuradit püha Jüri kutsikatega, millest on Eestis väga palju teateid (FFC 25, Mt. 1150 – vt. § 113). Isegi kalaküpsetamisora nõutamine on omistat külmingale (vt. § 111), kuna see ometi on üldtuttavaid kuradi motiive (vt. ka Liivis § 124). – Pildistagem sellist seginemist paari lookesega, kus ei figureeri täpselt ei kurat ega surnu, vaid ainult mingisugune ebamäärane „võõras mees” või „vaim”, milline ebateadlikkus defineerimisel võimaldabki hõlpsaimini kalduda kord ühe, kord teise mõiste poole (Spetsiaalselt hundi ja kuradi vahekorda valgustavad muistendid jäävad ruumipuudusel kahjuks üksikasjalikumalt käsitlemata, kuna alamal esitatakse neist ainult tüüpilisemaid näiteid paralleeliks hundi ja surnute vahekorrale).

VARI LÄHEB LÄBI LAMBAKARJA, KAKS HUNTI JÄREL

(Just niisama hunt läheb läbi karja ka vanapaganat taga ajades – vt. Eisen, Vanapagana jutud I 60 (21)).

Jutustaja ema isa olnud lammaste juures. Seal näinud ta üht varju lamma karja poole tulevad, taga järgi kaks hunti. Vari läinud lammaste seast läbi, lammad jooksnud kahele poole laiali, hundid pole lammastesse mitte puutunud, vaid ajanud aga varju taga. – H II 2, 682 (5) < Märjamaa.

„METSAS HUIKAJA”

(Huilgamismotiivi surnute puhul vt. § 99, 100, 105, 108 ja kuradi puhul § 134. Eestiski huilgajat nimetatakse sageli selgesti kuradiks – vt. näit. E 31166).

Kord olnud poisid metsas hobustega õitsel. Teinud suure tule maha ja ajanud head juttu. Korruga kuulevad, et keegi kaugemal metsas huikab. Poisid arvavad, et see mõni õitseline on, ja hakkavad vastu huikama. Nii huikavad poisid ja metsas huikaja hulk aega vastastikku, kuni vasta huikaja hääl üsna õitseliste lähedale jõudnud, vaikinud vastu huikaja

hää. Järsku nagu visatud metsa alune hunta täis, kes kangeste hulgudes õitseliste poole jooksnud. Õitselised hobuste selga ja kodu poole ajama, hundid aga järgi. Kodu lähedal olnud üks suur hiie kivi. Kui õitselised selle kivi kohta saanud, kukkunud poiste tagant hobuste seljast nagu imelikud mütsakad maha, millede kallale hundid kihinal kokku karganud, ja muud pole kuulda olnud kui paljas hammaste lagin. Nüüd ei ole hundid enam järgi tulnud. – E 29158 < Kullamaa.

KALAKÜPSETAMISORK JA PARIM HÄRG

Vanal aial on üks mees ranast kala kormaga tulnud, siis on ta tee ääre metsa öseks jäänud, ja kui tuli oli ülese tehtud, akas ta kala küpsetama. Siis tuli tema jure üks mees, tema tule jure ja palus ka öö maia, mis teine lahkeste lubas. Kui võeras kala küpsetamist nägi, ütles ta: „se on väga väike ork; mine too jämedam”. Mees läks ja tõi härja vitsa jämeduse. – „Ei se aita”, ütleb teine, „too jämetam.” Mees toob vankre juhe vitsa suguse. Seda nähes ütleb teine: „se on veel pinike” ja lähab toob isse vankre aisa jämetuse. Seda nähes akas mees kartma ja Jumalat paluma, ja sele peale tuleb püha Jüri oma kutsikatega. Kül võeras mees tahtis ära josta, aga ei sanud; kuitsikad tõmbasid teda lõhki, nõnda et sinine suits taga oli. Siis ütles püha Jüri: „Kui ma ei oleks tulnud, siis oleks ta sind ära küpsetanud ja ära söönud, mis tarvis ta ni sure orki tõi; sest se oli kurivaim. Ja mis sa lubad mule mino päästmise eest?” Mees ütles: „Ma luban oma keige parema härja sinu kuitsikatele”, kelega püha Jüri ka väga rahul oli. – H III 4, 393 (3) < Märjamaa.

KOORMA ALLA PAKKU PÜHA JÜRI KOERTE EEST

Kord läinud kievi mies metsast heinu tooma. Koormat tehes mõelnud ta: „Kahju, et ei saand kodunt abi tuua, kes oleks aidand koormat valmis teha.” Kohe tõusnud sial kievi koorma otsa ja hakkanud koormat tegema. Korraga jõudnud veel mees koorma otsast koorma alla pugeda ja mehele ütelda, et sie ei ütleks, et tema siin koorma all on, kui jällegi Jüri koertega tulnud ja miehele ütelnud: „Kui sa ei ütle, kuhu sie mies läks, kes seia tuli, ma lasen hundid sind ära süüa.” Mies kartnud ähvardust, näidanud näpuga, et koorma all. Jüri saadab koerad otsima ja nied tulevad varsti mihega koorma alt välja ja siis lähevad nad jällegi metsa, kust välja tulivadgi. – H II 38, 78 (10) < Haljala.

Äsja esitet lugudes üliloomuliku olevuse isik jääb kindlaks määramata. Kuid harilikult antakse sellele ikka mingi nimi, olgu siis näit. külmking, nagu samade muistendite varem (§ 111) käsitletud teisendeis, või aga nimetatakse teda kuradiks, nagu samade muistendite järgnevais teisendeis. Ning et eriliselt demonstreerida nimede kirjavust ja lokaalset erinevust selliseis (iseendast kaunis stereotüüpseis ja paljudele rahvaile tuttavais) saagades, lisagem lõppu veel teisend, kus sellesama küpsetamisorgi tellijaina esinevad hoopis kääbused ehk kääpad, nagu kutsutakse kodukäijaid Läänemaal.

„VANAPAGAN KUUE SAVA ALL”

Üks mees läinud üksi metsast heinu tooma. Läinud heina kuhja otsa ja pannud täie suuga kurja: „Kurat! kes mulle heinad koormasse paneb? Kui lähen koorma otsa, ei ole, kes kuhja otsast maha ajab.” Korraga tuleb ta juure üks mees. Küsib: „Mis viga?” Mees vasta: „Mis kurat viga? Olen kuhja otsas, kes heinad koormasse paneb? Olen koorma otsas, kes siis heinu kuhja otsast maha ajab?” – „Kas tahad, ma tulen appi?” küsinud võeras. „Miks ma ei taha!” vastanud mees. Võeras läinud kuhja otsa. Ütelnud: „Ma tahan ikka kõrgemal olla!” Mees vasta: „Siis tule vankrile! Kuhi alaneb, koorem kerkib.” – „Ei, ma tahan aga nüüd kõrgemal olla!” Ütelnud ja hakkanud heinu kuhja otsast maha ajama. Ajanud ju hirmus palju. Mees keelama: „Ää nii palju aja, need ei mahu ju koormasse.” Võeras vasta: „Küll mahuvad. Arvad, et ma seda tööd sulle muidu teen? Ma saan selle ette ometi hea suutäie.” Mehel tulnud seda kuulates hirm südamesse, et mis suutäiest veras räägib? Asi selge, et võeras vanapagan on. Mees teeb aga siiski hirmuga tööd edasi. Koorem tõusnud ju kuhjast kõrgemale. Võeras hüppanud kuhja otsast koorma otsa ja üelnud: „Sa olid ju kõrgemal, kui mina!”

Võeras tahtnud üsna mehe kallale kippuda. Mehel süda hirmu täis. Palub hirmuga püha Jürit oma kutsikatega appi. Need tulevadki. Kui võeras neid näinud, vapustanud ta aga meest ja käinud peale, et anna aga temale varjupaika. Mees käskinud teda oma kuue sava alla minna. Kohe pugunud võeras sinna. Püha Jüri kutsikad tulnud mehe juure. Mees lükkanud kuue sava võera pealt ära. Silmapilk söönud püha Jüri kutsikad võera mehe ära. Selle peale ütelnud püha Jüri: „See suutäis, mis see võeras nimetas, olid sina. Oleksid sa veel paar minutit viibinud, et sa mind ei oleks hakkanud meeletuleta, siis sa oleksid ta suutäis olnud. Nüüdki oli see meeletuletamine ju üsna hilja poole. Kippus aina su kallale ju!” – E 34053 < Kadrina.

„KUIDAS MEES SILGUVARDAID TEGI”

Üks külamees tulnud räimerannast. Et kodu kaugel, jäänud mees ühe metsa tukka juure öömajale. Võtnud hobuse lahti, pannud sööma. Teinud siis tule ülesse, et öhtu kostiks ka omale räimi küpsetada. Olnud sellega just tegevuses, kui järsku nagu maa seest võeras kole mees tule juure tekkinud. Võeras käskinud meest ka oma silgu varrast teha. Mees ei ole ka vastu tohtinud panna ja läinud silgu varrast löikama. Kui varda võerale kätte annud, ei ole see sellega rahul olnud, vaid käskinud tugevamad tuua. Mees täitnud jällegi käsku ja toonud hea tugeva. Ka nüüdgi ei ole silgu varrast võerale paras olnud, vaid viimen käskinud ikka tugevamad tuua. Mees hakkanud aimama, et see küll kellegi inimene ei ole, vaid vanatont. Mõtelnud, nagu näha olnud, et tahab küll mind ära küpsetada, aga mis parata, läinud ka nüüdgi varrast otsima, mis juures ta ise kangeste Jumalad palunud, et see oma Püha Jüri kutsikad saadaks. Tule ääres istujale jäänud varrast oodates aeg igavaks, hakkanud see pärast mehega tõrelema: „Mis sa säääl metsas nõnda kaua teed, kas varras vahest

valmis ei saa?" Mees kostnud metsast vasta, et veel ei saavad, ja viivitanud aega nimelt püha Jüri kutsikaid oodates pikkale. Natukese aja pärast kärgatanud vanapoiss jälle: „Mis sa laisk vorst sääl teed, kas ei saa vahest?" Nüüd tulnud ka mees suure jämeda puuga tagasi, küsides, kas sellest saab. Küsitav olnud sellega rahul. Mees hakkanud nüüd alles varrast laasima ja teritama.

Vaheajal olnud kaugelt kange müdin kuulda. Vanapoiss paha aimates küsinud: „Kas ma ei saa kugile peitu pugeda?" – „Tükki vankri alla ragasgi sisse," käskinud mees. Mida vanapoiss ka silmapilk täitnud. Lühikese aja pärast olnud ka Püha Jüri oma kutsikatega, kes kangest jooksust valges vahus olnud, sääl: „Kus see on, mis pärast sa meid kutsusid?" küsinud Püha Jüri, kes teistest tugevam olnud, kohalt mehelt. „Mee olime kuuskümmend versta kaugel, kui sa meid palusid, ja tulime nii ruttu, et mu kutsikad jooksust lõhki tahtsivad minna," ütelnud veel Püha Jüri. Mees ei ole tahtnud esmalt näidata, kus vanapoiss on. „Kui sa ei näita, siis teeme sinuga seda, mis me sellega oleksime teinud, mis pärast me tullime," ütelnud Püha Jüri. Nüüd näidanud mees näpuga vankre alla ragaski pääle. Silmapilk olnud ka Püha Jüri kutsikad vanapoisi kallal, nii et tast mõne minuti pärast muud ei ole olnud kui paar räbalast. Nüüd pidanud mees rahulikult öömaja, kust ta siis hommikul kodu poole edasi läinud. – E 30739 < Helme.

„NÕVA MEES KÄÄBUSTE KÄES KIMBUS"

Enne olnud Nõva meestel viisiks enne pühi nõukoormatega mööda küla käia. Kord ühel jõulude eelsel ajal juhtunud Nõva mees metsast läbi minema. Olnud juba pime ja öö käes. Hobune olnud päisest käigust väsinud ja mees ka. Mees otsustanud siin vähe puhata, teinud tule ülesse ja hakanud õhtu söögiks silku küpsetama. Saanud just parajaste seda tööd tegema hakata, sääl tulnud metsast kolm valges riides neidu välja ja läinud mehe juure. Üks ütelnud mehele: „Mine too mulle metsast kalaküpsetamise ora." Ei mees pole julgenud minna, mõtelnud: „Ei tea, mis viimaks minu ja mu hobusega ära teevad." Kuid läinud siiski viimaks ja toonud kalaküpsetamiseks peenikse vitsa rao. See valge neiu, kes teda esmalt käskind, ütelnud: „See on väga peenike, mine too jämedam." Nüüd läinud mees uueste metsa ja toonud õige tubli roika. Kui ta teist korda tagasi tulnud, öelnud kääbus: „See on väga jäme, mine too peenem." Mees läinud, toonud nüüd kõige esimese tagasi. Kui ta metsast välja tulnud, ütelnud üks kääbus teisele: „Asi ei ole korras: vististi luurab meid siin lähedal Püha Jüri kutsikas." Pöörnud siis mehe poole ja ütelnud: „Tõsta see tõrre äär ülesse, me poeme siia alla; kui keegi tuleb, ära sa siis juhata, kus meie oleme." Mees tõstnud tõrre ülesse ja kääbused (kodukäijad) pugunud tõrre alla.

Natukese aja järele tulnud hunt tormates vahuste lõugadega, jooksnud kohe tõrre juure, kaapinud käppadega ja urisenud nagu koera kutsikas. Mees pole esitti hundist väljagi teinud, aga kui hunt mehele hambaid näitama hakanud, tõstnud mees tõrre ääre ülesse, mis pääle hunt alla pugunud ja kääbused ära murdnud, nii mis kägin kohe taga.

Selle pääle olla mehele üks hääl ütelnud: „See hunt on saadetud päästma sind viieteistme versta takka, sest muidu oleks kääbused sinu ja su hobuse ära murdnud.” – E 53566 < Haapsalu.

Iseäranis sagedasti jäädakse igasugu kollitelijate kimpu teekäigul. Eelpool jutusteti juba, kuis külming poeb huntide eest reele nii Eestis kui Liivis (vt. § 111 ja 112). Eisen esitab edasi ka kodukäijate kohta samasuguse loo, mille avaldame alamal täielikult. Holzmayer teab pajatada külmingast lisaks veel seda, et tema reele asumise järele koorem muutub nii raskeks, et hobune ei jõua enam liigutadagi (§ 111; vt. ka § 110: „Hobune ei jõua külminga vedada”), – ning sellega oleme jõudnud jälle surnute- ja kuradilugude seginemiseni, sest näit. Liivis arvatakse, et koorma teeb raskeks just oinaks moondund kurat (S. 85 – vt. § 122), Eestis aga – kuri surnu (vt. FFC 25, S. 4) või surnu mõiste piirkonnast kuradite kilda siirdund tont. Surnute koormaraskendamisest Liivis vt. § 87 (lhk. 14) ja § 90 (lhk. 20).

HUNT KAHMAB KOORMALT MIDAGI SUHU

Hoopis viiskümmend aastat tagasi elas Rapla kihelkonnas Pihatu vallas üks kaunis kuri eit. Eit oli eluajal ka lausumis ja mõnda muud see sugust tarkust teadnud, siiski suri ta ära ja maeti maha kui kõik muud inimesed. Ühel õhtul näinud surnu aja waht eite hauast välja tulevad ja koju poole minevat. Kodu sell samal õhtul läinud poeg hoostele heinu viskama, eit hüüdnud aga laudilt vastu: „Ära tule, ma viskan ise.” Ja visanud ka tõesti süle täie heinu maha. Sellest ajast saadik olnud eit iga õhtu kodu. Kolm nädalat peale eide surma tulnud P. mõisa teumehed Tallinnast viina voorist, saanud ühe metsa vahele, seal tulnud neile häkiste kari huntisi järele. Üks hunt hüpanud kõige tagumise mehe ree peale, tõmmanud viina vaadi otsa pealt midagi suhu ja läinud tagasi maha. Huntide seas olnud kiunumist kuulda. Teisel päeval olnud selle koha peal nagu sinine suits maas. Sest ajast kadunud eide kodukäimine ära. – E 19671 Vigala > Eisen, Kodukäijad 114 (28).

HOBUNE EI JAKSA ENAM VEDADA

1) Põesa vahi Ants tuld talvel Vask-Narvast üksipäine obusega kodu poole. Saand jo Sirtsu suo peale, siis näind selge kuu valgel, et üks naiste rahvas läheb tema ees. Tema naisterahvast peale kutsuma: „Eks tule istu ka obuse peale jalgu puhkama!” Naisterahvas kadund tema eest ära, – ja mis sa nüüd tahad tiha, ei obune jaksa enam rege vidada. Ants old kuhe päris ädas; küll peksand uost taga, aga see ei ole kedagi aitand. Ants läind pealt maha ja vaatand eest obuse pahemalt puolt rangide vahelt. Siis näind, et üks kogu istund tema rees just kui eina saad, ja suur kari unta tormab üsna ligidal tema järele. Siis istund jälle peale, kohendand ennast east istuma, võttand ohjad kätte, löönd uost taga, tõmmand tondile küünarnukiga külle kontide vahele ja ööld ise: „Mene ikke taka poole, mene! Mis sa minu peale täidad!” Tont kukkund pealt maha ja obune pistand kui tuul jooksu. Taga old küll viel eledat äda kisa kuulda, aga Ants ei ole tohtind tagasi vaadata, enne kui kõrtsi saand,

siis pole enam aga kedagi näha old. Ants pole enam ööse tohtind edasi menna, vaid jäend kõrtsi ööseks. – H II 53, 158 (3) < Haljala (Selle muistendi registreerib ka Aarne – vt. FFC 25, S. 4).

2) Kord tullu mies Pärnust voori päält. Obene ei ole jõudnud sugugi vedada. Kaits unti tullu mõtsast vällä ja kõndin tõine tõispuol vangert. Obene vedänu õige äste. Mies nännu, et rata rummu sihest tullu nigu kass vällä ja lännu mõtsa. Mies saanu kohe aru, et kassi muodu luom tont ollu, kes miest tahtan kimbute, undi aga irmuten ta mineme. – H III 6, 57 (4) < Helme.

SAKSA POISIKENE TALUMEHE REELEENIL

Mies sõitan obesege läbi mõtsa. Nakanu undi kari perän juoksma. Mies saanu aru, ega enämb õige asi ei ole. Visanu kurakäe kinda maha; undi võttan selle ja tennu purus kui tsädse. Mies lasken viel tõise kinda maha, sellel siesama palk. Nüid juosken mies obese rinna ette ja vaaten vahelt obese looga ja taoste oma resla pääle; sääl ollu vähike saksa poisike leeni pääl istmen ja vahtin hirmunu näoge „võsa Villemi” karja pääle. Mies istun jällegi pääle, müksäten kurakäe küünäspääga sinna kottale, kon paha vilbust enne istvat nännu ja kuulu nüid, kuidas undi kui üits varin külgi karanu ja sös äräde mõtsa minnu. – H II 29, 65 (19) (Muistend on pärit Tarvastust ja kannab päälkirja „Tondi surm”).

VALGE NAINEN HAUGUTAB KOORMA OTSAST HUNTE

Mees tulnud õhtu pimedas heina koormaga metses kodu poole. Äkitselt tahtnud hobune koormaga lõhkuma hakata. Mees vaadanud tagasi. Üks valge naesterahvas jooksnud temale järgi ja kaks hunti järel. Kui ta ligi saanud, karanud koorma otsa ülesse; teine hunt asunud teise poole koorma kõrva. Naesterahvas hakanud koorma otses hunta augutama: „Ku(o)ts, säh see lall (jalg), ku(o)ts, säh teine lall, aga kuts ei saa kummagit lalli.” Hobune hakanud väsimas, ei ole jõudnud enam koormad vedada, siis märganud mees, et see kodukäija on, käändund küllaku pääle koorma ümber, siis olnud hundi hammaste lõgin korra veel ja hundid läinud ära, naeste rahvas olnud kadunud. Mees ei ole koormad üksinda ülesse saanud, tõmmanud hobese eest lahti ja kihutanud ratsa kodu. Hommiku kui järele läinud, siis näinud, et lumi koorma äärest sinine olnud. – H II 26, 177 (5) < Viljandi (Registreeritud ka Aarnel – vt. FFC 25, S. 4).

Viimane lugu juhib meid nagu iseendast jällegi külmkinga jalgega hundi õrritamise motiivile, mis on – nagu eelpool nägime – väga armastet nii Liivis kui Saares (vt. § 111 ja 112). See rahvusvaheliselt tuttav muistend on üsna populaarne aga ka kogu Eestis (Puudub ent ometi Aarne registris FFC 25) ja sobib meile suurepäraseks näiteks, kuis sellised internatsionaalsed, rahvalt rahvale rändavad saagad ja üksikud motiivid omapärastuvad alatasa teatud kohas, ajas ja oludes ning tekitavad sageli väga huvitavaid kultuur-ajaloolisi, usun-

dilisi või mis tahte muid lokaalseid kombinatsioone, kusjuures tüübiline on ka suur vahelduvus jututegelaste nimedes, mis osutab, et erimõisted massiteadvuses ei püsi pedantselt üksteisest isoleeritud piires, vaid valguvad laiali ja sulavad sageli äratundmatuseni kirjavaks seguks. Selle demonstreerimiseks esitagem lõpetuseks kõnesolev muistend üksikasjalikult teisend teisendi järele. –

„KUTS, SÄH ÜKS JALG! KUTS, SÄH TEINE JALG! “

1) Vi l. – Minu kadund suurisa mälestas oma poisikese põlvest veel mõnda Kaarepere vana herrast rääkida, kes kui kuulus kodukäijate küt ial öö ajal muidu teedekäiki ette ei võtnud, kui hõbe kuulidega laetud püs kaasas. Kaarepere ümberkaudu leiti viimaks kõik öösesed hulgused ärahävitatud, et neist kuskil enam nähtavalt inimeste silma ei usaldanud tulla, aga teistes paikades leiti neid sagedast. Nõnda oli ükskord Haljala kirikuõpetaja kadund vana herrat endale appi palunud, sest et tema kiriku aia ligidal elades palju ial öö rahu ei leidnud. Kui vana härra sinna läinud, olla temal esimestel öödel väga palju tegemist, enne kui kiriku aiale rahu jõudis saata. Neli ja viis püssi pauku kuuldi enamist igal kuuvalgsel ööl, kunni viimaks linnud kütti silma eest lõpesivad. Siiski pilkas teda tük aega üks pik naisterahva kuju, mis iga öhtul esimese kuke laulul kesk kiriku aeda ühe haua peale tõusis, herra laskmise järgil kui udu tema silma eest ärakadus, aga paar silmapilku hiljemine jälle vana paiga peal seisis. Herra oli juba paar tosinat hõbe kuulisi tema peale ärakulutanud, ei siiski vaenlasest jagu saanud. Seal tulnud ühel pääval üks vana taadike Toolse rannast ja kiitnud herrale nõuks hõbe kuulisi kartmata naisterahvast huntide ette kihutada, kus tema vistist otsa leiab. „Mul on” – ütles rannamees üks nõiarohtudega suitsetud koer, mis teda siit jooksu saab kihutama, siiski peame ootama, kunni küünla kuuni, kus huntidel jooksu aeg tuleb ja neid palju koos on.” – Et herral vaenlase vastu paremat nõu ei olnud, võttis ta rannamehe abi tänuga vastu, lubas nimetatut ajani oodata ja siis kahekeste suitsetud koeraga kodukäija jahile minna.

Ühel kuuvalgel küünla kuu ööl mindi asja tallitama. Kirikust paari versta kaugusel seisis lagedal üks heinaküün, heintega täidetud. Sinna pani rannamees ühe tutava julge südamega mehe kolme arulise raudhargiga vahiks, et kui jooksik huntide eest põgenetes küüni peaseks varjupaika otsima, vaht teda sealt ärahirmutaks. Rohkest tund aega enne keskööd läks herra rannamehega kiriku aeda, kus tutav kuju juba nende ees haua peal seisis. Herra tahtis esiteks veel korra püssi õnne katsuda, mispärast ta püssi tugevast laengis ja kolm hõbe kuuli sisse pani; tema sihtis tük aega osavalt, pörutas siis pauku – kus kuju ärakadus, aga ligemal silmapilgul jälle nende ees seisis. Nüüd ässitati koer tema peale, kes valget kuju sedamaid kiriku ajalt ära peletas, otsekohe soo poole. Kuju lippas ees, koer haukudes tema kannul. Ei kuigi kaugel sealt tuli karjake huntisi, ümbervaates rohkem kümme tükki; koer käänas teelt tagasi, hundid kõik kodukäija jälgil. Aga valgel kujul nähti jalad al kui linnu tiivad, et hundid pooleltki tema järgi ei jõudnud. Sammu kolm neli küünist eemal hüppas ta kui orav ühe raksuga pealmisest ukse haugust küüni, istus ukse lävele maha ja riputas jalad üle ukse välja. Natukese aja pärast jõudsid hundid sinna, vahtisivad põlevil

silmil ülesse, kus kodukäija istus, aga ei võinud mööda seina ülesse minna. Kodukäija sealt neid ärritama! Tema sirutas korda mööda parema, siis jälle pahema jala huntide poole, kus juures ta igakord hüüdis: „Kuts! võta se jalg! kuts! võta teine jalg! Ei anna kumbagi: mõlemad mul oma jalad!” – Vaht tema selja taga vaatas natuke aega seda mängi, sasis siis mõlemate kättega hargivarrest kinni ja tõukas teda ühe tugeva vopsuga huntide ette üle pea maha. Silmapilgul murdsid hundid teda ära, et pisemat riismet üle ei jäänud.

Teisel hommikul läksid herra ja rannamees kohta vaatama, kus hundid öösel kodukäijale otsa olid teinud, aga leidnud nemad sealt suuremat märki maast, kui ühe kämbla laiuse peenikese linase riide tüki ja kuldsõrmukse. Kui herra sõrmukse seest nime hakkas vaatama, kahvatas tal silmnägu lumevalgeks, sest sõrmukse sees oli ühe naabri mõisa proua nimi ülespandud. Tema sõitis sedamaid sinna ja kuulis mõisa rahva suust, et saksu sel korral kedagi kodu ei olla. – Mõne päeva pärast tulnud herra leinariides üksi tagasi ja rääkinud, kuda proua mõne päeva eest Tallinnas äkitselt ärasurnud. Kevade müünud ta mõisa ära ja läinud võõrale maale elama, kust ta enam tagasi ei tahtnud tulla.

Pärast härra lahkumist peasid rahva keelepaelad vangist lahti; seal räägiti siis esiotsalt salamahti, pärast avalikult, kuda prouaga õiget lugu ei võinud olla, sest kõik mõisa rahvas teadis selgest, kuda tema ühte ööd kodu ei olnud maganud, vaid kui herra õhtul magama uinunud, suitsetanud tema, ei tea mis rohtu, herra nina alla ja läinud valges ööriides oma teed, kust ta vast hommikut vastu tagasi tulnud. Teised rääkinud jälle, kuda kadund proua ial ei toidu raasukest ega keelekastet oma suhu ei olla võtnud, vaid otsegu tuulest elanud, kui ta mitte öösesel salakäigil kuskil võõrsil paigal oma kõhtu ei olnud täitnud. – Kreutzwald, Eesti rahva Ennemuistessed jutud 357–359.

2) Vi 2. – Mees maganud heinamaal küünis. Häkkitselt jooksnud kodukäija küüni, sest libahundid ajanud teda karjaga taga. Kodukäija palunud: „Aitta mind nüüd – ma juhatan sulle kaks raha auku.” Ja juhatanudki. Mees ütlenud: „Ma ei või sind muud moodi aidata, kui mine küüni kattuksele.” Kodukäija läinud. Hundid asunud küüni ümber. Kodukäija tantsinud heal meelel küüni kattuksel ja laulnud: „Limpa keelt ja lampa keelt – ei saa kumpa katsudagi!” Hundid aga hulunud küüni ümber edasi.

Mees liigutanud ennast küünis, heinad kahisenud. Kodukäija ütlenud mehele: „Kahi, kahi heinu – ehk tule küüni, käge äla!” Mees vastanud südame täiega: „Sooh, või sina kägistad õige nüüd minu ära. Küll ma tahan sulle näitada!” Võtnud heina hangu, urrutanud kodukäijad läbi kattukse. Kodukäija käinud kolinal maha ja hundid kiskunud ta silmapilk lõhki. Mees aga saanud õige rikkaks. – E 24344 < Narva.

3) Vi 3. – Kora tulnud kodukäija Leedi valda ühte taluse, läinud redeli pulga peale. Koer näinud ja hakanud houkuma. Kodukäija pakunud koerale üht jalga ja teist, ise öölnud: „Kuts, säh see jalg!” Pakkunud teist jalga ning öölnud: „Kuts, säh see jalg!” Tõmanud siis koera eest mõlemad jalad kõrgemale ja öölnud: „Ei anna kutsule kumbagi!” – E 41097 < Narva.

4) Vi 4. – Kord istunud tont aampalgil, hundid vahivad all: ei saa tonti kätte. Tont sirutab korda mööda kord ühe, kord teise jala huntide poole, kus juures ta iga kord ise „kuts, säh sie jala, kuts, säh sie jala” kordab. No saanud üks hunt jalast kinni haarata, tõmmanud teise aampalgilt maha, ehk küll tont kisendanud, läinud nad siiski taga menema. – H II 38, 79 (11) < Haljala.

5) Vi 5. – Korra jäenud üks mees heina tegemise ajal suvel heina lattu ööseks väsimust vällja puhkama ja et ta väsinud olnud, siis uinunud ta ka kohe magama. Korraga süda öö ajal kuulnud mees kanged kohinat ja müdinat ja võtnud hirmu pärast raud hangu kätte, et kui keegi ehk peaks kallale tulema, siis ennast hanguga kaitsta.

Selle järele olnud lau katusel suur müts kuulda ja üks heal hakanud rääkima: „Kuits, säh see jalg! kuits, säh teine jalg! – ei anna kumbagi!” Mehel kohe sellest aru käes, et see üks kodukäija on, ja pistnud hanguga läbi katukse sealt kohast, kust healt kuulnud rääkima. Kodukäija kohe ähvardama: „Kiti, kati, kaela murrant!” sest ta arvanud, et kass teda läbi katukse kriibib. Selle peale hakanud aga ise jälle ütlema: „Kuits, säh see jalg, kuits, säh teine jalg, – ei anna kumbagi!”

Mees torganud aga jälle hanguga läbi katukse, kus juures kodukäija kohe jälle sõnuma hakanud: „Kiti, kati, kaela, kaela murrant!” – „Kas ma suu tee äärise kass olen?” mõtelnud mees ja torkanud kolmandama korra kõigest jõust hanguga läbi katukse kodukäijale sisse. Kodukäija kukkunud karvupsti lau katuselt maha, ja selle peale olnud kole lärm ja kiskumine kuulda. Hundid, kes kodukäijat taga ajasivad, söönud ta ka silmapilk nahka. Tast pole muud järele jäenud kui lühike saba ots. – E 35250 < Kadrina.

6) Vi 6. – Korra olnud hulk noort rahvast ühes peres videvikku pidamas. Vanapagan näinud seda. Mehel mõnus mõte pääs: ehk juhtub säält kedagi oma küüsi saama. Läinud teine talusse sisse, teretanud ja palunud öömaja. Majaperemees lubanud. Vanapagan palunud süüa. Seda toodud talle lauale. Vanatõhk kohe õgima: pala ja kala, pala ja kala. Peremees pannud mehe suurt söögiisu imeks. Pole aga sest suuremat midagi välja teinud, sest kes teab, kaugelt tulnud, kõht kangesti tühi. Seni kaasitanud poisid ja tüdrukud kangesti. Pääle söömist vanakoll kohe küsima: „Miks need tüdrukud täna nii ilusti laulavad ja keda nad naeravad?” Selle pääle vastanud Hans (väike Hans): „Nad naeravad, et vana härg täna vasika toob!” „Mis? Kuidas nii?” küsinud vanakoll. „Kui elame eks näeme!” vastanud Hans mokke muigutades. „Kuhu te mind magama panete?” küsinud vanapagan natukese aja pärast. „Küll ikka ahju servale!” vastanud Hans naeratades. Kõik heitnud magama. Tuli kustutati ära.

Kui Hans vanapagana kuulnud kõvasti norisevat, kutsunud ta kõik inimesed toast välja rehe alla, läinud ise õue ja vilistanud. Vile pääle kuulnud eemalt hulgumist ja siis niu, näu hääli. Korraga toas hirmus ähkimine ja nagu huntide hulgumine. Keegi ütelnud toas: „Kuule kriimu, metsa villu! Ära oma peremest puudu! Ära ta jalgu rebi! Säh, katsu seda jalga! Säh, katsu teist jalga! Ei anna, ei anna! Omad jalad mõlemad!”

Hans kuulnud seda. Pugenud ruttu läbi suitsu augu tупpa. Hundid jooksnud mööda toa põrandat, keeled suust väljas, vahtinud parte poole. Partel istunud vanakoll ja kõlgutanud oma pikki koivi. Hans kõmmutanud vanapaganale kõmmu kuklasse. Vanapagan lennanud nagu tuhakott partelt alla huntide kätte. Hans aga hüüdnud: „Vana härg, su vasikad on nüüd siin!” – Hundid pannud vanapagana nahka. – M. J. Eisen, Hans ja vanapagan 94 < Simuna.

7) Jä l. – Vanapagan istund küüni ääre peal. Hundid piirand all, vahtind ülesse ja püüdnud vanapagana jalgu. Vanapagan narrind hunte: „Kuts säh see lall! Kuts säh see lall! Ei anna kumbagit.” Eks mees olnud ka küünis. See lükand hanguga vanapagana alla huntide kätte. Hundid söönd v. p. ära, ainult pisut sinist suitsu jäänd järele. Vanapaganaid ju palju. – EVR XXXVII 108 < Paide.

8) Ha l. – Kord maganud kaks heinalist ühes küünis. Ööse jooksnud kaks kurjavaimu suure hundi karja eest ära ja roninud lau (küüni) viilu peale, hundid jäenud alla hulgudes vootama. Siis hakanud kurjadvaimud hunta kiusama, narrima: naad sirutand jalad pikale ja öelnud: „Kuts, säh see jalg – ei anna mitte! Kuts, säh teine jalg – ei anna mitte! – omad jalad mõlemad!” Kui naad nõnda ju hulk aega olivad hunta ärritanud, lükanud üks heinaline heina hanguga teise neist huntide kätte. Hundid karanud sellele kohe külge. Surrees hüüdnud see veel teisele: „Vii Jeeruteerule teada, et metsa kütsid sõid kõlbi ää!” – H II 15, 101 (5) < Kuusalu.

9) Ha 2. – Kord maganud üks mees heinaküünes. Sealt tulnud üks rootsi kääbas huntidega ja saanud küüne augu peal üles karata ja ise tänan oma head jalgu rootsi keele „takvere tatasvoor”, ja veel mittu korda ütelnud tema neid sõnu. Mees kohkunud esmalt ära, aga pärast võtnud tema südant ja saanud heina angu kätte, virutanud sellega kääpale taka selga, – see läinud kui tuhakott huntide kätte maha, ja hundid söönd teda kohe ära. – H I l, 432 (14) < Risti.

10) Ha 3. – Peremees olnud heinamaal küünis kuulnud: õrr, õrr, õrr. Vaadand: kaks unti all ja keegi kükitab katusel. Pakkund ikka: „Kuts, säh teist jalga, kuts säh teist jalga! Ei anna kumbagit.” Mees saand aru: kodukäija. Lükand teise angu varrega katuselt alla huntide kätte. Karjund kui kits huntide käe kuni ära söödud. – EVR XXXVII 13 < Keila.

11) Lä l. – Jutustaja isa maganud kord üksi metsas heina küünes, kui kaks hunti sisse tulnud ja seina mööda üles tikkunud. Tal akanud hirm, vaadanud üles ja näinud penni peal alli kulli, lükanud vikatiga maha, ning hundid murdnud ja käänustanud selle ära ja läinud oma teed. – H II 2, 682 (4) < Märjamaa.

12) Lä 2. – Ükskord maganud üks mees küünis heinde sees. Korruga kuuleb ta läbi une kanget huntide hulgumist, sest huntisid olnud küüni luugi alune murruna täis, kes ikka ülesse luugi poole hüpanud ja ise hulgunud. Mees vaatanud siis luugi kohal oleva penni

poole, mis säääl näha on. Penni pääl istunud kaapkübaraga veikene hallis riides poisikene, kes jalgu kõigutades huntide poole kõnelenud: „Kuts, säh seda jalga! Kuts, säh teist jalga!” – Oota, sa kurjavaimu hing, mõtlend mees oma kõrvalt riha võttes ja virutanud tubli hoobi halli poisikese selja pihta, kes järsust löögist nagu kera penni päält maha huntide kätte kukkunud. Hundid karganud suure kiirusega hunikusse kokku ja nüüd pole muud enam kuulda olnud kui kigin ja kägin. Hundid läinud ära ja kõik olnud vaikne. – E 29157 < Kullamaa.

13) Lå 3. – Ükskord tahtis üks voorimees õhtu eel ühest suurest metsast läbi sõita. Sõitnud juba tükk maad ära, aga tee mis tahad – metsast välja ei saa. Andnud hobusele hästi pihta, aga see oli juba nii väsinud, et enam sammugi edasi ei saanud. Tema hobune oli üks tubli hall ruun, kes vahel halva teega suuri koormaid oli vedanud, aga ilmaski ei olnud nii ära väsinud kui nüüd. See pani mehe väga imestama, ka koorem ei olnud seekord ka mitte raske ja tee olnud hea, tunni poolteise eest lasknud ta teda kõrtsi ees puhata ja süia. Ta hakkas järele vaatama, mikspärast hobune oli nii ära väsinud. Ta vaatab vankri ümber ringi läbi ja ei näinud midagi iseäralikku, siis katsub vankri nurka tõsta, et alt järele vaadata, kas vankril midagi viga on, aga ei jõua, see teeb ta tähele panemise veel suuremaks. Ta läheb metsa ja raiub poomi, katsub poomiga vankrit tõsta. Ta ajab hobust, aga see ei jõudnud vankrid liigutada. Nüüd sai ta aru, et see õige asi ei ole, ja temal tulid mitmed tondi jutud meelde, mis sest metsast räägiti. Nüüd kahetses ta väga, et ta kõrtsimehe juttu ei ole kuulnud ja öömajale jäänud. Nüüd tuleb talle ka meelde, et kõrtsimees talle ütles, et väga kole ja kardetav olla pärast päeva looded sest metsast läbi minna, sest et sealt enam keegi pole tagasi tulnud. Mitmed julged mehed olid seda naeruks pannud ja õhtul metsa läinud üteldes: „Saab siis näha, mis mul seal õige tehakse.” Aga need jäänud kõik kadunuks. Ja viimasel ajal ei olegi keegi julgenud siia metsa minna. Ilm hakkas juba hämarikuks minema ja mehel tuli õige hirm peale, ta nutab hoost, aga see ei liikunudki. Siis andis ta hobusele heina ette ja ise heitis vankri peale pikali, et mõnda abinõu välja mõtelda, aga ta uinus pea magama.

Kui ta üles ärkas, oli juba üsna pimedaks läinud. Esiotsa ei teadnud, kus ta oli, aga aega mööda tuli temal kõik meelde ja hirmu värinad käisid üle keha. Ta vaatas ringi ja nägi ühe puu all kolm meest istuvad. Ühte kuulis ta rääkivad: „Mull oli täna hea õnn, ma läksin kõrtsi juure, säääl nägin ma ühe mehe siia metsa poole sõitvad, ma jooksin talle järele ja istusin vankri peale ning sõitsin temaga ühes. Metsas eksitasin ma ta ära ja hobune väsis ka ära. Teie teate, et mull kaunis hästi raskust on. Kui ma tund aega ühe hobusega sõidan, siis on ta nii väsind, et enam sammugi ei saa. Viimaks andis ta hobusele heinad ette ja heitis ise vankri peale pikali, ma leidsin mõned unerohud, panin talle nina alla ja ta jäi magama. Nüüd ta muidu üles ei ärka, kui ma unerohud ta nina alt ära võtan ja ta ülesse äratan.” Teine rääkis: „Mull läks täna ka kaunis hästi. Ma läksin külasse ja aeasin mehe ja naise riidu. Mees oli jooanud ja minu ässitamise läbi sai ta vihaseks, et ta naist peksma hakas; ta peksis teda peris veriseks. Ma tantsisin rõõmu pärast ühe jala pealt teise peale. Nad kisklesid tükk aega, viimaks jooksis naine välja ja mees heitis magama. Siis panin

mina tulema.” Kolmas rääkis: „Mul oli halb õnn: ma läksin külasse, seal nägin ma meest ja naist lastega sööma. Pärast söömist tänasid nad Jumalad. Siis hakas naine toitu laualt ära kraamima, kui ta toidu nõudega minust parajaste mööda läks, pannin talle jala ette ja tema kukkus, aga nii halvaste, et toidu nõud kõik terveks jäid. Ta tõusis maast ülesse ja hakkas Jumalad tänama. Sellepeale panin mina ka putket mängima.” Siis ütlesivad kaks viimast esimesele: „Meie võime täna su juure õhtu söögile jääda, sest sellest mehest saaks meile kolmele küllalt, aga meie võime veel õnne katsuma minna ja kui meie kedagi ei saa, siis tuleme su juure tagasi.” Ja mehed lahkusivad ühest.

See tont, kes kõige esite rääkis, tuli vankri juure ja näis vankris oleja pea juurest midagu otsivad. Ta tegi, kui magaks ta. Tont võttis mehe pea otsast mõned rohud ära ja pani puu pilu vahele. Siis tuli ta mehe juure ja ütles: „Tõuse üles.” Mees tegi, kui magaks ta õige raskesti. Tont raputas teda õige tugevaste ja käratas: „Tõuse üles.” Siis hakas mees silmi pühkima ja küsis: „Mis sa tahad?” Tont ütles: „Tõuse üles, tee tuli ülesse.” Mees mõtles: „Kui ma ta vastu panen, siis ehk kägistab ta mind ära.” Mees läks värisedes metsa. Metsas tuli tal häkiste meelde, et hundid tonta murda, ja ta ütles tasa: „Peaks nüüd hundid tulema.” Ta mõtles ära jooksta, aga ei, ütles ta, siis tuleb tont mind tagaajama ja kui ta mind kätte saab, siis kägistab ta mind kohe ära. Viimaks võttis ta nõuks natukene rohkem aega viita ja viimaks toorid puid viia. Siis raius ta ühe suure kase maha, raius küljest mõned tükid ja viis tondi juure. Kui tont nägi, et mees toorid puid tõi, käratas ta: „Mine too kuivi puid.” Mees läks ja tõi kuivi puid. Siis tegid nad tule üles. Kui tuli juba ilusaste põles, ütles tont: „Mine too metsast üks puu ja tee varras, kellega ma sind ära küpsetan!” Mehel käisid hirmu värinad üle keha ja lootused elu peale kadusid. Aga varsti tuli tal jälle lootus elu peale; ta läks metsa ja tõi ühe pisukese kuuse orgi välja. Kui tont seda nägi, kähvatas ta: „Mis sa sellega tahad teha, see on ju päris silgu küpsetamise ork, mine too parem, na oma käevarre jämedune.” Mees läks jälle ja tõi oma käe varre jämeduse mädand puu. Tont võttis puu mehe käest, et katsu, kas ta kõva küll on. Aga kui ta puud tahtis natukene painutada, murdis see katki. Nüüd ütles ta mehele: „Mine too üks toores kuuse oks, ja kui sa hääd ei too, siis kägistan ma su silmapilk ära.” Mees läks suure hirmuga metsa, palus Jumalad, et ta huntisi saadaks, kes tondid ära murraksivad. Siis raius ta ühe kuuse maha ja viis tondi juure. Tont ütles: „Vaata niisugune on paras, sa oleks võinud esimese korruga niisuguse tuua. Tee nüüd varras valmis, varsti hakkab kukk laulma, siis ei ole mul enam aega.” Mees katsus küll pitkamisi teha, aga ta sai siiski viimaks valmis, ta tegi teda veel libedaks. Tont ütles: „Hea küll, too ta siia!” ja tahtis varda mehe käest ära võtta. Aga sellamal silmapilgul haarasid kolm hunti teda igast küljest kinni, veel enne kui tont eest ära sai põgeneda, ja kiskusid ta lõhki.

Hobune hunta nähes pani jooksuma ja mees järele. Hobune jooksis ühe heina küüni juure ja jäi sinna seisatama. Mees läks küüni sisse, et vaadata, kas sinna on võimalik ööseks jääda, sest ilm oli väga pime ja edasi saamine vaevaline. Ta andis hobusele heinad ette ja ronis ise küüni, et pisut hingata kunni valgeni. Küünis olles kuulis ta häkiste müdinad, ja sellepeale jookseb üks imelik loom köüni ja ronib ruttu kui kass penni peale; tema järgi jooksevad kolm hunti. Mees vaatas õige teravaste ja pea tundis ta ära, et see üks tont oli, keda ta

metsas puu all oli näinud. Tema hoidis ennast hirmu pärast õige nurka ja vaatas, mis nüüd sünnib. Tont penni peal näitab huntidele teist jalga ja teist jalga üteldes: „Kuts näe teist lalla, kuts näe teist lalla.” Hundid vaatavad alt ülesse, aga ei saa kedagi teha. Mehe juures nurkas oli üks hangu vars. Mees võttis hangu varre, ja kui tont parajaste jalga näitas, tõukas ta hangu varrega maha. Tont tahtis haampalgist kinni hakkata, aga haampalk murdus ja läks katki. Taramti kukkus ta huntide ette ja hundid sõid ta ära, veregi lakkusid nad ära. Nüüd ei tahtnud mees enam sinna jääda, läks küinist välja, istus vankri ja kihutas minema. Varsti sai ta ligidalle külasse ja jäi sinna öömajale. Ka küla rahvale rääkis ta seda juhtumist. Teisel päeval läks ta mõne teise mehega seda kohta vaatama. Nemad leidsid seal tule aseme ja ka need rohud puu pilu vahelt leidsivad nemad üles. Ja nende rohude eest sai tema head hinda. Pärast seda ei juhtunud reisijatele seal metsas enam midagi õnnetust. – E 26079 < Vigala.

14) Lä 4. – Kodukäija tulnud kottu käimast ja pöörnud maanteelt metsa. Olnud talvine aeg ja hundid liikumas. Hunt näinud, et kodukäija tuleb, jäänud varitsema. Kodukäija saanud haisu ninasse, et hundid ligidal, mõtelnud, kuhu võiks pakku pugeda, leidnud heina küüni, pugunud sinna sisse, hunt jäänud alla vahtima. Kodukäija kõlgutanud jalgu ja narrinud hunti öeldes: „Hunt, säh see lall, hunt, säh see lall – ei anna kumbagi: omad lallid mõlemad!” Eks kütt jäll olnud küünis rebast varitsemas, lükanud kodukäija püssi päraga maha. Hundid kiskunud tondi nirtsu-närtsa lõhki. Hommikul leidnud kütt ainult sõrmuse maast. – E 53558 < Haapsalu.

15) Lä 5. – Tont põgenend hundi eest lakka, kus mees magand. Hunt lõgistan hambaid all ja rääkind: „Oota, oota! luu murrand, liha söön!” Mees mõtlend, mis teha, kas lükata tont maha või mitte. Tont meest paluma, luband ratta rummu täie kulda tuua, ise aga õrritand seda hunti, näitand üht jalga ja teist ja räägib: „Tahad seda kläbrast? tahad teist kläbrast?” Hunt: „Luu murrand, liha söön!” Mees lükkand tondi hangiga maha, – olnud ainult üks hammaste kärin, kui hunt tondi nahka pannud. – EVR XXI 33 (3) < Pühalepa.

16) Lä 6. – Korra maganud mees küünis heinte sees. Küüni ees olnud hunt. Tont olnud üleval laua ääre pääl ja näidanud hundile jalgu öeldes: „Hirri, härri, halli koera, tahad sa seda kläbrast (jalga)? tahad sa teist kläbrast?” Ise näidanud kordamööda jalgu. Magaja mehe kohta öelnud tont: „Kabitse, kabitse, kaela, murrand, liha söön!” Mees võtnud hangu, löönud tondile sisse ja tahtnud alla hundile visata. Tont palunud, et jäta veel, annan ratta rummu täie kulda. Mees pole hoolinud, visanud tondi alla hundi kätte. Siis pole muud kuulda olnud kui rägind ja hundi härrind. Hunt oli ta hoopis ära söönd. Mees vaadanud pärast rummu, sääl pole muud olnud kui haavalehed. – EVR XXIV 16 < Pühalepa.

17) Sa l. – Ühe korra kaks kodokäjad tulnud ikiye määl. Huint olnud te ääres. Üks mees mängund torupilli küüni pääl, kuulud, teine ütlenud: „Oi, on, uin”. Teine ütlenud: „Ei, mäjnd käin!” Läänud ika edasi, kui huint murdnud teise kodokäja ära. Teine tulnud, hüpanud sääl ümber küüni.

Se mees, mis säääl torupilli mängund on, se läinud üles küüni penni pääle. Kodokäja tulnud küüni pääle, ja huint tulnud ka senna küüne juure. Kodokäja olnud ka säääl küüni pääl, ise ütlenud selle mehele: „Kui sa kiputt, nenda kaila käänan!” – Mees mõtlenud: mis ma nüüd teen? – Näinud, üks heina hang olnud küüni pääl. Võtnud selle heinahangu, kui viskanud kodokäja säääl ülalt küüni päält maha hundi käte. Huint murdnud teise senna ära. Kodokäja saanud üttelda: „Oleks ma sest innimeni tadnud, so pask oleks võidnud ennemine maas olla, kui nüüd minul on.”

Siis huint tulnud mehe juure senna küüni juure. Mees mõtlenud, mis ma nüüd sulle annan, – viskanud natukse heinu ülalt. Huint harinud need suhe, läinud metsa. – H, R 3, 215 (3).

18–22) Sa 2–6. – Vt. § 111: Külming õrritab jalgega hunti.

23) Pä 1. – Korra ajanud hunt vanapaganat taga. Vanapagan jooksnud hundi eest talu laudile, hakanud seal hunti naerma ja ütelnud: „Kuits säh, võta puna lalli! Kuits säh, võta sini lalli! Ei anna aga kummagitki!”

Sulane maganud laudil ja kuulnud ja näinud kõik, mis vanapagan teinud. Sulane krabis-tanud heinte sees. Vanapagan mõtelnud kassi olevat ja ütelnud: „Kõtt! Ma tulen ja murran su kaela!”

Sulane kuulatanud veel vähe aega, siis võtnud heina hangu ja virutanud sellega vanapaganale selga. Vanapagan kukunud laudi august maha otse hundi lõugade vahele. Hunt lõhkunud vanapagana reied üsna puruks. Vanapagan saanud ometi veel põgenema ja pääs-nud see kord eluga hundi küüsis. – M. J. Eisen, Vanapagana jutud I 60 (22) < E 4499 < Tõstamaa.

24) Pä 2. – Ühe mehe noor naine surnud ära, kuid hakanud kodus käima. Kord maganud mees heinal olles küünis, naine tulnud ja istunud ukse pakule. Hunt aga vahtinud alt, sest need on kodukäijate pääle väga vihased. Naine olnud aga kõrgel ja õrritanud hunti: „Kuitse see jalg, kuitse (Üleskirjutaja asetab kuitse järgi küsimismärgi, sest ta pole saand nähtavasti aru, et siin on tegu kahe sõnaga „kuitse, se(h)”) see jalg!” Mees ärkinud üles, tõuganud naise alla. Kohe hunt tõmmanud ta kinni ja murdnud ära, ainult sinine suits ja tükk riidet jäänud järele. (Jutustuse päälkirjaks „Kodukäija”). – EVR V 25 (3) < P.–Eliisabeti.

25) VI 1. – Kui Jumal ilma loomi täis oli loonud, tuli kuradil ka himu peale niisamasugune meister olla. Ta võttis tüki sitket savi, käkerdas neljajalgse pitka sabaga koera kujulise looma valmis, ja puhus talle küll eest küll tagast otsast hinge sisse, aga kõik asjata, loom jäi ikka üksnes savi tükiks. Ta läks Jumala juure nõu küsima. „Ma tegin ühe ilusa, kasuliku looma, aga ei saa talle hinge sisse, küll puhun ühest, küll teisest otsast, aga kõik asjata; õpeta mind, kuidas loomale hinge sisse panna ja elama ajada!” Jumal ütles: „Mine koju ja ütle: „Savi tõll, tõuse üles, söö kurat ära”, küll ta siis elama hakkab.” Kurat läheb koju,

arvab, et kui Jumal mulle niisugust rähka mõtleb, ma teen talle seda tagasi, ja ütleb: „Savi tõll, tõuse üles, söö Jumal ära!” Aga ei ühtigi. Ta läheb uuesti nõuu küsima ning ütleb: „ei aja need sõnad kedagi elama! Anna paremat nõuu!” Jumal ütleb: „Küll ajavad, ütle nad aga täielikult välja!” Kurat läks ning ütles: „Savi tõll, tõuse üles, söö ära!” aga ka see ei mõju midagi. Läheb kolmat korda häda kaebama. Ei saa targemat nõuu ühtigi. Mõtleb: „Mis ma pian nüüd tegema? – Oota ma lähen puu otsa,” ja ütleb siis: „Savi tõll, tõuse üles, söö kura- ära!” Oh sa paraku! nüüd oli savi tõll maast üleval ja tahtis otse puusse joosta, aga oksad olivad väga kõrges, ei saanud üles.

Vanapoiss istus nüüd puu oksa peal, sirutas ikka ühte ja teist jalga välja: „Kuts, seh seda jalga! Kuts, seh teist jalga! Kuts ei saa kummagitki kätte!” Nõnda mängis ta, kuni nälg hundi toitu muretsema ajas ja mees seda viisi kodu valama peasis. Et hundid nii kuradit taga kiusavad, selle pärast nimetatakse teda Püha Jüri kutsikaks. – EKmSA XVII (1889), lhk. 29 (31).

26) VI 2. – (Algus samane, mis eelmiseski teisendis). „Kuts seh seda jalga, kuts seh teist jalga! Kuts ei saa kummagitki kätte!” Aga aeg läks vanal mehel igavaks, ei teadnud, kuidas hädast peaseda. Viimaks juhtus üks naine soost mööda minema. Seda hakkas ta paluma: „Kuule, kulla naise nartsak, p... partsak, vii pulma talusse teada, et töö lindu tõmmatakse keset sood ja Kõpu teed!” Pulma rahvas ei teadnud midagi, et vanapaganad parsil on. Kui naine oma juttu lõpetas, pühkisivad kõik vanapaganad „töö linnulle” appi, igal ühel parss seljas. – EKmSA XVII (1889), 30 (32).

27) Ta 1. – Kursi kihelkonnas, Puurmanni vallas, Tõrve külas elanud Siku ja Kellamäe taludes väga ahned perenaised. Korra läinud nad nõia juurde paluma, et see nende võihulka suurendaks müüa. Tark täitnud nende soovi, nõudnud aga nimetissõrmest kolm tilka verd. Või hulk suurenenud silmanähtavalt, aga igakord kui rist võile peale tõmmatud, jooksnud risti jälgedest sirinal verd.

Peale surma pole kuri nende hingedele rahu andnud, vaid saatnud neid inimesi kiusama ja kurja tegema. Siku perenaise kohta vaikib rahvasuu. Selle vastu räägitakse aga Kellamäe perenaisest järgmiseid lugusid.

Õhtul peale surma viidud surnu kirstuga rehetuppa ja jäetud surnu neljaaastane poeg vahiks. Varsti märganud laps, kuidas ema istukile tõusnud ja hoolega ringi vaadanud, nähes aga last, heitnud uuesti pikali. Öösel olnud surnu puusärgis küll paigal, aga sahvris lõhutud kõik söögiriistad ära.

Maetud surnu maha. Suur olnud aga matjade imestus, kui koju tules leidnud perenaise aia ääres kivi otsas tantsimast. Tihti käinud ta pärast seda veel seal ajast ja inimestest hoolimata.

Hiljem tahtnud ta oma tütart ära kägistada. Tütar maganud alati sulastega ühes kambris, kes talle parajal ajal appi tulnud ja kodukäija eemale ajanud.

Ka käinud ta teistes peredes paha tegemas. Korra kiskund ta ühes peres elusa põrsa pooleks ja viinud teise verise poole üle aedse ukse taha. Üks pere leidunud siiski, kuhu ta sisse pole saanud, – seal on väga usulik rahvas olnud, seal peres laulnud kodukäija ukse taga: „Siia sisse ei pääse – siin on raamat lahti alati.” Raamatu all mõelnud piiblit.

Küll olla rahvas katsunud teda hävitada, aga miski pole aidanud. Seal tulnud saatus rahvale appi. – Kord külla tulles sattunud ta huntide küüsi. Jooksnud siis suure rutuga aida laele (katusele). Aida lakas maganud üks mees ja kuulnud, kui kodukäija laulnud: „Kuts säh see jalg, kuts säh teine jalg – ei anna kutsile kumbagitki!” Mees haaranud hangu pihku ja lükanud kodukäija huntide kätte, seal saanudki otsa. – E 54744 < Kursi.

28) Ta 2. – Hundid on kõige kurjemad kodukäijate vaenlased. Ükskord jooksis kodukäija heinaküüni, suur kari hunta järel. Et ennast huntide küüsisist peasta, kargas kodukäija näpupealt talapalgi peale ja hakkas seal hunta narrima, kes hambad irevel all seisid ja ülesse vahtisid. Kodukäija pingutas alla poole, huntide poole küll üht jalga, küll teist jalga ning hirvitades hüüdis: „Kuts säh see jalg, kuts säh teine jalg; ei anna kutsile kumbagit jalga.” – Küüni nurgas põrandal magas Peep. Mürast üles ärkades ning kodukäijat ja hunta nähes, mõtles ta: Ma võtan heina hangu ning lükkan kodukäija talapalgi pealt alla, huntide hammaste vahele. Kodukäija, kes inimese mõtted teab, karjub: „Peep, Peep, Peep! ära puudu, Peep!” – Viimaks tüdines Peep vaatamast, võttis hangu ja tõukas kodukäija talapalgi pealt maha. Näpupealt tõmbasid hundid kodukäija puruks. Natuke sinist märjakest jäi maha. – E 54896 < Laiuse.

29) Ta 3. – Kord heinaajal jäenud mees üksinda metsa heina küüni ööseks. Mees pole saanud veel magamagi jäeda, kui korraga müriat kuulnud. Vaadanud välja, näinud: valgeis riides inimene, kirjud säärsukad jalas, jookseb küüni poole, kaks hunti järel. Küüni juurde jõudes jooksnud valges riides inimene, kes keegi muu ei olnud kui kodukäija, küüni katusele. Hundid jäenud põlevate silmadega ülesse poole vahtima. Küüni katus olnud harja pealt lagunenu, ja mees näinud läbi roovi lattide: kodukäija istub katuse harja peal. Mees võtnud heina hangu ja tahtnud kodukäijat katusele alla torgata. Kodukäija aga urisenud üleval: „Kõtu, kõtu, kaela murrad!” Mees löönud kartma ja tõmbanud hangu tagasi. Pärast võtnud julgust ja sirutanud hanguga uuesti kodukäija poole. Kodukäija urisenud jälle: „Kõtu, kõtu, kaela murrad!” Mees pole seekord aga mitte kuulunud, vaid lükanud teise katusele alla huntide kätte. Kui välk karanud hundid kodukäija kallale ja söönud teise nõnda ära, et muud ei ole järele jäenud kui mõned riide räbalad ja säärsukade tükid. – E 40358 < Laiuse.

30) Ta 4. – Kord jooksnud kodukäija hundi eest Nigula karjamõisa rehe seinale. Unt jäänud seinale vahtima. Kodukäija sealt unti irritama, sirutanud ikka üht ja teist jalga undi poole, isi üttelnud: „Kuts, säh sii jalg! Kuts, säh teine jalg! Kuts, seh teine jalg! – ei anna aga kutsile kumbagi jalga!” – Rehepapp vahtinud seda lugu pimedast nukast pealt.

Viimaks võtnud heina angu ja annud sellega kodokäijale hää plahkami mööda turja, – nii olnud see seina pealt maas ja undil suus. Mõne silmapilgu pärast ei olla muud kui paar sinist vee piiska maas olnud. — H II 28, 53 (25) < Äksi.

31) Võ l. – Põlva kihelkonnas Himaste külas olnud vanaste tühi rehemaja, kus kedagi sees pole olnud. Ühel õhtul saadud Himaste külas salamahti teada, et sell öösel soldati püüdjad tulevad. Kohe noored mehed pakku põgenema, üks siia, teine tänna.

Üks noormees läinud tühja rehte; roninud rehe tare peale ja jäenud sinna õle kubude vahele varjule. Tükk aega seisnud poiss nõnda peidus, kui korraga valju jooksmist rehe all kuulnud. Krõbin ja krabin läinud rehe all õige suureks, vahel sekka kuulnud ka kiunumist.

Korraga kuulnud noormees, et keegi krabinal ülesse tulnud. Noore mehe süda hakanud hirmu pärast värisema. Varsti tulnud keegi nooremehe poole küsinud: „Kes siin on? Nüüd pole mull aega, aga küll ma sind pärast vaatama tulen!”

Küsjaja polnud keegi muu kui vanapagan ise.

Vanapagan läinud nüüd ja istunud tare lae otsa peale. Ajanud jalad üle rehe otsa alla, vibutanud jalgu ja ütelnud: „Hunt, säh see jalg! Võta ja murra nüüd! Hunt, säh see jalg! Murra nüüd!”

Hundid karanud seina mööda püsti, et vanapaganat tare pealt maha tõmmata, aga ei ulatanud.

Noormees võtnud heina hangu, läinud sellega vanapagana selja taha ja tõuganud karvups! vanapagana ülevalt maha! Selle peale kuulnud all suurt matsutamist ja lõhkumist. Sinist tuld aga tulnud nähtavale ja siis jäänud kõik jälle vaikseks. Hundid läinud sedamaid oma teed. – Eisen, Teised Vanapagana jutud 27 (13) < Põlva.

32) Se l. – Kord vanahalv joosnud parsile soe karja eest. Istund parsil ja torkind susi: „Hõrr, kut’sa, üt’s jalg! hõrr, kut’sa, tõõnõ jalg!” Niikaua õrritand, kuni soed tõmmand ta ülevalt alla. — L < P. Berg Koselka külast.

33) Se 2. – Soldat põgenend „sõa lõost” rehe pääle, vanahalv ~ vanasitt taas huntide eest rehe alla ja säält üles rehe pääle, kust ässitand: „ Nah, üts naga (= vene noga)! nah, tõne naga! köt’t, köt’t!” Soldat tõugand vanasita maha, susi söönd selle ära. – L < P Voolaine Sestniki külast.

34) Se 3. – „Hrr! Klök-klök! kut’sa nah üts käpp, na tõõnõ!” Tõmmas är, ol soe suuh, mõtsalise perseh. – L < P. Voolaine Hilana külast (kuulsa „lauuimä” Taarka käest, kes enam pole mäletand, kuid olevat mingit sellist juttu kuulnud küll vanasti).

35) Lu 1. – Põgenes mees soldatihirmust, põgenes ära rehe pääle; istus ta sääļ; tuli sinna sarvilinegi, hundid taga järel; hüppas üles õrre pääle, ise huntisid narrima: „Hüppa, kui hüppad, kakka, kui kakkad, Jüri kutsiga’ võtnu-us kinni!”

Sarviline pistab huntidele kord ühe jala, kord tõise, ise ütleb: „Suzi, sää üts jalg, suzi, sää tõne jalg.”

Hundid nuutsuvad, vinguvad, ei saa sarvilist kätte. Mees näeb, mis sarvik tembutab, kui võtab pika ridva ja lükkab vana õrre päält maha. Hundid silmapilk vana kallale ja söövad ära.

Tuli hommik, sai valge, mees näeb: kaks kotti kuldraha maas, sarviliselt järele jäänud. Mees võtab kotid, läheb tagasi nekrutikohtu, paneb kuldraha hammaste vahele. Tuleb tohter, vaatab mehe läbi, leiab raha: „Hm! ei see mees soldatiks kõlba, hambad suus mädanenud puhas!” Mees saab lahti, läheb koju, raha elamiseks küllalt käes. – O. Kallas, 80 Lutsi maarahva muinasjuttu 384 (69).

Esitand üksteise järele eesti teisendid geograafilises järjekorras, märkigem nüüd ülevaadena lõppu ka loo üksikute tegelaste ja tegevusmotiivide varieerumised. –

- I Keegi mees magab küünis (Vi 2, 5, Ha 2, Lä 2, 3, 6, Sa 2, 5, Pä 2, Ta 2, 3) – lakas (Lä 5, Ta 1) või küünis magab kaks heinalist (Ha 1) ~ jutustaja enda isa (Lä 1) ~ torupillimängija (Sa 1). Mõnikord kõneldakse lihtsalt mehe küünis viibimisest (Jä 1, Ha 3) või öeldakse, et ta sääļ luurab (Vi 1): see on nimelt rebast varitsev kütt (Lä 4) ~ hundikütt Tüüdi Jaak (Sa 4) ~ talumees, kelle heinad paisatud öiti küünist välja (Sa 3, 6). Teinekord esineb tegelasena kaval Hans toas (Vi 6) ~ laudil magav sulane (Pä 1) ~ rehepapp (Ta 4) ~ rehte peitu pagend liisupoiss (Võ 1, Lu 1) või soldat (Se 2). Mõnikord inimest ei esinegi (Vi 3, 4, VI 1, Se 1) või kõneldakse ainult möödaminevast naisest (VI 2).
- II Sinna jookseb korruga kodukäija (Vi 2, 3, 5, Ha 3, Lä 4, Pä 2, Ta 1–4) ~ kaks kodukäijat (Sa 1) ~ külmking (Sa 2–6) ~ rootsi kääbas (Ha 2) ~ kaapkübaraga väikene hallis riides poisikene (Lä 2) ~ „all kull”, mis tähendab vist halli kolli (Lä 1) ~ tont (Vi 4, Lä 3–6) ~ kaks kurjavaimu (Ha 1) ~ vanapagan (Vi 6, Jä 1, Pä 1, VI 2, Võ 1) ~ vanahalv (Se 1, 2) ~ vanasitt (Se 2) ~ vanatõhk või vanakoll (Vi 6) ~ kurat (VI 1, 2) ~ sarviline (Lu 1). Kord see on elav mõisaproua, kes käib öiti kollitelemas (Vi 1).
- III Teda ajavad taga hundid (Vi 4, 5, 6, Jä 1, Ha 2, Lä 2, 4, Sa 2, 3, 6, Ta 1, Võ 1, Se 1, 2, Lu 1) ~ kari hunte (Ha 1, Sa 5, Ta 2) ~ üle kümne hundi (Vi 1) ~ pooltosinat hunti (Sa 4) ~ kolm hunti (Lä 3) ~ kaks hunti (Ha 3, Lä 1, Ta 3) ~ üks hunt (Lä 5, 6, Sa 1, Pä 1, 2, VI 1, 2, Ta 4). Kord esinevad libahundid (Vi 2), kord koer (Vi 3).
- IV Põgeneja hüppab küüni ukse kohal olevale (Vi 1) augule (Vi 1, Ha 2) ~ pennile (Lä 1, 2, 3, Sa 4, 6) luugi kohal (Lä 2) ~ paari pääle (Sa 5) ~ laua ääre pääle (Lä 6) ~ lao (küüni) ääre (Jä 1) või viilu pääle (Ha 1) ~ talapalgile (Ta 2) ~ aampalgile (Sa 2, 3) ~ ukse

- pakule (Pä 2) ~ katusele (Vi 2, 5, Ha 3, Ta 3) ~ küüni pääle (Sa 1) ~ küüni (Lä 4). Mõnikord tegevuspaigaks pole küün, vaid põgeneja hüppab parsile (Vi 6, Se 1) ~ lakka (Lä 5) ~ talu laudile (Pä 1) ~ tare lae otsale (Võ 1) ~ aida laele (Ta 1) ~ rehe õrrele (Lu 1) ~ rehe seinale (Ta 4) ~ rehe pääle (Se 2) ~ aampalgile (Vi 4) ~ redelipulgale (Vi 3) ~ puu oksale (VI 1, 2).
- V Ülevalt põgeneja õrritab jalgega hunte (Vi 1–6, Jä 1, Ha 1, 3, Lä 2–6, Sa 4, 5, Pä 1, 2, VI 1, 2, Ta 1, 2, 4, Võ 1, Se 1–3, Lu 1 – vt. vastavate teisendite tekste!) või tänab oma häid jalgu rootsi keeli „takvere tatasvoor” (Ha 2). Mõnikord õrritamisest ei ole juttugi (Lä 1, Sa 1, 2, 3, 6, Ta 3).
- VI Kuuldes sahistamist, kummitus peab seda kassiks (Vi 5, Sa 4, Pä 1) või hiireks (Sa 3) ja ähvardab murda selle kaela (vt. teisendite tekste!). Teinekord kummitus hoiatab nõndasama otsekohe meest ennast (Vi 2, Lä 6, Sa 1, 2, 5, 6, Ta 2, 3 – vt. tekste!). Kord ähvardussõnad on pandud hundi suhu, kes lõgistab all hambaid: „luu murren, liha söön” (Lä 5). Kord vanapagan küsib juba kohe tulles, kes säääl on, nüüd polevat tal aega, aga küll ta pärast poissi vaatama tulevat (Võ 1).
- VII Mees lükkab kummituse alla huntide murda (Pä 2, Se 2) – kolmeharalise raudhargiga (Vi 1) ~ heinahanguga (Vi 2, 5, Jä 1, Ha 1–3, Lä 3, 5, 6, Sa 1, 2, 4, 5, 6, Pä 1, Ta 1–4, Võ 1) läbi katuse (Vi 5, Ta 3) ~ vikatiga (Lä 1) ~ rehaga (Lä 2) ~ püssipäraga (Lä 4) ~ kaikaga (Sa 3) ~ pika ridvaga (Lu 1). Kord Hans kõmmutab vanapaganale võmmu kuklasse (Vi 6), kord hunt ise saab tondil jalast kinni (Vi 4) või hundid tõmbavad vanahalva alla (Se 1). Paar korda ei kõneldagi allatõukamisest ega kummituse murdmisest huntide poolt (Vi 3, VI 1, 2).
- VIII Suure kisa (Vi 4) ja lärmiga (Vi 5) kolinal (Vi 2) nagu tuhakott (Vi 6, Ha 2) või kera (Lä 2) alla kukkudes kummitus hüüab veel mehele, teadnuks ta seda, ta söönuks mehe juba enne (Sa 1, 5 – vt. teksti!) (Vrdl. § 111: Kõlmking poeb rattarummu ja § 112: Kümnekingaline õrritab jalgega libahunti. – Eestis „teadnuksin seda enne” hüüd esineb harilikumalt kodukäija kavalusega hauda kinnipaneku lugudes). Kord ta haarab veel aampalgist kinni, aga seegi murdub (Lä 3). Huntide käes ta karjub kui kits, kuni süüakse (Ha 3).
- IX Huntide murtud kummitusest ei jää järele muud kui lühikene saba ots (Vi 5) ~ mõned riideräbalad ja säärsukkade tükid (Ta 3) ~ sinine suits ja tükk riidet (Pä 2) ~ pisut sinist suitsu (Jä 1) ~ natuke sinist märjukest (Ta 2) ~ paar sinist veepiiska (Ta 4) ~ natuke valget vahtu (Sa 5) ~ natuke kollast paska (Sa 4). Mõnikord mees leiab hommikul säält kohalt kämblalaiuse peenikese linase riidetüki ja kuldsõrmuse (Vi 1) ~ sõrmuse maas (Lä 4) ~ natuke kasetohtu (Sa 2) (Vrdl. § 113, lhk. 93). Kord mees .saab päävalu (Sa 3) (Vrdl. § 110).
- X Lisamotiivena seltsivad veel siia:
- 1) Kahe rahaaugu juhatamine mehele, nii et see saab pärast väga rikkaks (Vi 2) (Vrdl. sel puhul Eisen, Teised Vanapagana jutud 38 (19) < Narva: vanapagan põgeneb huntide eest puu otsa ja ähvardab meest: „Kui sa raiud, siis ma su nahka panen!” Pärast palub uuesti: „Küla tänava esimese käänäka peal värava posti all on suur raudkast kuldrahaga. Võta see enesele, aga ära raiu puud

maha!” Mees raiub puu ometi ja saab raha kah omale), või töötus anda rattarummutäis kulda (Lä 5, 6), kusjuures mees ei leia rummust muud kui haavalehti (Lä 6). Kord liisupoiss leiab hommikul samalt kohalt kaks kotti kuldraha ja pääseb kroonuteenistusest (Lu 1).

- 2) Igasugu muid kodukäija tempe (eriti Ta 1).
- 3) Kodukäijate vestlus omavahel: „Oi, oi, hunt! “ — „Ei! männi känd!” (Sa 1) (Vrdl. § 113: Kodukäija vaidlemine kaaslasega ja põgenemine halupinule ja § 111: Külmingad vestlevad omavahel).
- 4) Kaarepere mõisahärra kodukäijate küttimise ja naabermõisa proua öiti hulkmise lugu (Vi 1).
- 5) Hundi loomislugu (VI 1, 2 — vt. FFC 25, US. 39).
- 6) Sõnumisaatmine kaaslasile (Ha 1, VI 2): kord üks kurivaim käseb teist Jeeruteerule teatada, et metsakutsid sõid kölbi ää (Ha 1), teinekord puu otsas püsiv vanapagan käseb möödaminevat naist pulmamajasse teada viia, et töölindu tõmmatakse, mispääle pulmamajas partel olevad vanapaganad tormavad partega kaaslasele appi (VI 2) (Vt. ka § 113. Lisateisendeid vanapagana kaaslasile sõnumisaatmisest vt Eisen, Teised Vanapagana jutud 34, Nr. 17 < Paistu („Ema kahe pojaga keset metsa kuuse otsas, kolm püha Jüri kutsikat vahivad all!”) ja ibid. 36, Nr. 18 < Paistu („ütle villhännale, et tõllhännad tahavad mind ära süüa!” E 15231 < Narva („Tõmmu lehma tõmmatakse Häliste soo peal Pikaste mäe peal, suure pikka männa otsas!”), E 50884 < Tõstamaa („Mees, mees! vii sõna koju Töörile-Nöörile: Jaak söödi Rauba mäele!” Riiast soolaga koju jõudnud, mees jutustand lugu. Sääl tulnud vanapagana naine ahju tagant välja, lapse häll õrrega seljas, palju-palju lapsi järel, ja ütelnud; „Oh Pilatus, Pilatus! läks Riiga lapse pudru poti järele ja laskis enda ära süüa. Siit peab nüüd ära minema!”) jne. jne. – Sõnumisaatmise motiivi 16 varianti registreerib ka Aarne ja just kuradilugude hulgas (FFC 25, S. 45)).
- 7) Kavala Antsu motiiv (Vi 6).
- 8) Nekrutipoiste pakkupõgenemine püüdjate eest (Võ 1, Se 2, Lu 1).
- 9) Tüübiline motiivide segu on lõpuks Lä 3. teisend, kuhu on kuhjatud kokku küll nõiutud metsa, äraeksimise, koorma raskenemise ja küpsetamisvarda motiive, küll isegi tontide kõnelus oma tegudest ja võtteist kuni unerohuni.

Nagu mainitud juba eelpool, jalgega õrritamislugu kuulub rahvusvahelisse juturepertuaari, kuid tema kaugemate vastete jälgimine ei mahu käesoleva töö raamesse. Olgu esitet võrdluseks ainult mõned näited meie kõige ligemalt naabreilt. –

NÄITED EESTI ROOTSLASILT

1) Ein Geist kam aus dem Grabe und wollte sich in sein früheres Haus begeben, da wurde er von einigen Wölfen verfolgt und genötigt, auf das Dach einer Heuscheune zu flüchten, in welcher ein Bauer mit seiner Frau sein Nachtquartier aufgeschlagen hatte. Da die Wölfe

noch unten standen, zeigte der Geist ihnen sein Bein, um sie zu necken, und sagte: „Kutsik jalg (Wolfsfuss?)!”

Der Bauer ergriff die Heugabel, stach durch das Dach hindurch ihm ins Bein und warf ihn den Wölfen hin die ihn auch augenblicklich verzehrten. Am andern Morgen sah man an der Stelle des Kampfes nur ein Paar Blutstropfen. – Russwurm, Eibofolke II 264, § 388, 6 < Vormsi.

2) Ein anderer Wiedergänger wurde von Wölfen verfolgt und rettete sich in das Loch einer Heuscheune. Von hier aus neckte er die Wölfe und rief: „Fass den rechten (Fuss, fass den) linken F uss!” Im Heu lag ein Mann verborgen und als dieser sich bewegte, rief Jener: „Versuch, versuch dich zu rühren! So werde ich dir den Kopf abbrechen!” Der Mann stiess ihn mit der Heugabel, so dass er hinunter fiel; da rief er: „Mann, hilf dem Mann! Der Mann wird wieder dem Manne helfen!” Aber die Wölfe frassen ihn auf. – Russwurm, Eibofolke II 264, § 388, 7 (> Sagen aus Hapsal, Wiek, Oesel, Runö 122, Nr. 125 C) < Noarootsi (Russwurm juhatab ka sama loo vasteile Saksas: vt. Müllenhoff, SML² 349 (515); säälsamas järelmärkeis lhk. 546 registreeritakse veel muidki saksa variante. – Poola teisendit vt. Wójcicki, Klechdy, staroytne podania i powie ci ludowe).

NÄIDE SOOMEST

Üks mees kui magas talli lakas, siis kurivaim (hitto) istus sääl talli luugil ja siputeles oma jalgu. Sääl olidki hundid maas, ning kurat sõnas: „Kas sööks susi sukaluid, kas ta tahaks kannapäid?” Tema võttis heinahangu – see mees – ja tõukas seda kuradit tagapoolt. Siis see läkski nende kurku, ja hundid sõid ta ära. – SKS, E IV 16 < Suistamo (vt. Krohn, Luettelo Nr. 157).

NÄIDE LÄTIST

Keegi mees seespool hoones ronind üles magama ja imestand, et koerad koledasti haukund. Ronind välja – ah, nüüd saand aru: ae! nõiamoor (ragana) seisnud luugil ja õrritand koeri: „Säh, kutsi, üks jalg! säh, kutsi, teine jalg!” Mees tasakesi haarand hargi, virutand nõiamoorile selga ja lükand selle luugilt maha, naerdes: „Säh, kutsi, parem terve tükk!” Koerad murdnud nõiamoori puruks. – LP V 1, Nr. 1 I < Salatsi.